

Ella Kiviniemi

”Saanko minä itse päättää?”

Kuntouttavalla työotteella kohti ryhmäkodin asukkaiden toimijutta

Opinnäytetyö

Kevät 2012

Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Sosiaalialan koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Koulutusohjelma: Sosiaalialan koulutusohjelma

Tekijä: Ella Kiviniemi

Työn nimi: ”Saanko minä itse päättää?” Kuntouttavalla työotteella kohti ryhmäkodin asukkaiden toimijuutta

Ohjaaja: Kerttu Veikkola

Vuosi: 2012 Sivumäärä: 56 Liitteiden lukumäärä: 3

Opinnäytetyöni on kehittävä työntutkimus, joka on toteutettu Rinnekoti-säätiön ryhmäkodissa. Ryhmäkotien asukkaat ovat kehitysvammaisia aikuisia. Ryhmäkotien peruspilareina on asukkaiden yksityisyyden toteutuminen sekä omiin asioihin vaikuttamisen mahdollistaminen. Asukkaiden toimijuuden tukeminen kuntouttavaa työtettä korostaen syntyi ryhmäkodissa havaitusta tarpeesta, jossa asukkaiden toimijuus ei ole sopusoinnussa heidän kapasiteetin kanssa. Pää tavoitteeksi muodostui asukkaiden laitostumisen ehkäiseminen ja toimijuuden vahvistaminen. Toimijuuden tukemisessa kuntouttavan työotteen käsitteeseen kiinnittyy läheisesti toimintakyvyn ulottuvuuksien lisäksi itsemääräämisoikeus, osallisuus, elämänhallinta, valta ja vastuu.

Kehittävän työntutkimuksen tavoitteena oli saada asukkaat osallisiksi ja motivoitumaan ryhmäkodin arkeen vaikuttamisen mahdollisuuksia lisäten. Tutkimuksen keskiössä olivat asukkaiden yhteisökokoukset, joissa he suunnittelevat tulevaisuutta ja sopivat toteutuksesta. Toinen opinnäytetyön tavoite on tutkia sitä, millaiset seikat työyhteisössä tukevat ja toisaalta estävät toimijuutta. Aineisto koostuu havaintopäiväkirjasta, työntekijäkyselyistä, asukkaiden haastatteluista ja yhteisökokousten palautteesta.

Opinnäytetyön tavoitteena oli saada muutosta aikaan ryhmäkodin arjessa asukkaita osallistaen sekä ilmentää toimijuuden tukemista haaitaavia ja mahdollistavia tekijöitä. Suurin rooli toimijuuden tukemisessa on ohjauksessa ja ohjaajien toiminnassa. Työmenetelmät, työn tavoitteiden selkeys ja yhdenmukaisuus, yhteistyö sekä valtarakenteet vaikuttavat asukkaiden hyvän elämän rakentumiseen. Konkreettisia muutoksia ryhmäkodin arjessa tapahtui verrattain vähän.

Avainsanat: Toimijuus, kuntouttava työote, osallisuus, toimintakyky, elämänhallinta

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Degree Programme in Social Services, Bachelor of Social

Author: Ella Kiviniemi

Title of thesis: Can I decide for myself? Toward the residents functional ability by rehabilitative approach to work

Supervisor: Kerttu Veikkola

Year: 2012   Number of pages: 56   Number of appendices: 3

My thesis is a developmental work research, performed in Rinnekoti-foundation's group home. There are some important things about the group home, for example the residents' privacy and opportunity to influence their own lives. By emphasizing the rehabilitative approach to work, we can improve the residents' functional ability. This idea was born when realizing that the residents' functional ability was not in balance with their functional capacity. Preventing institutionalization and strengthening functional abilities became the main objectives in Rinnekoti. When the above-mentioned elements are highlighted, at the same time residents' self-determination, inclusion, life management, power and responsibility will increase.

The aim of the developmental work research is to motivate residents to participate in daily life in the group home, by increasing the ability to influence it. The center of research was the residents' community meetings, where they planned the future and agreed on practical issues. The purpose of the thesis was to examine also what kind of things support the functional ability in the work community, and on the other hand what kinds of things prevent it. The data for the study was collected by using residents' interviews, diaries, employee surveys and community meetings feedback.

The largest role in supporting the functional ability is how counselors do their work and how residents are supervised. The working methods, clear and consistent objectives and cooperation have a great influence on residents' functional ability and good life foundation. Concrete changes to everyday life were relatively small in the group home.

Keywords: functional ability, Rehabilitative approach to work, engagement, functional capability, life management

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
1 JOHDANTO	6
1 RINNEKOTI-SÄÄTIÖ KEHITTÄMISYMPÄRISTÖNÄ	8
1.1 Rinnekoti-säätiö	8
1.2 RK-asunnot	9
1.3 Yksilönä RK-asunnossa	9
2 KUNTOUTTAVA TYÖOTE.....	11
2.1 Kuntouttavan työotteen perusteet	13
2.2 Kuntouttava työote yhteydessä toimintakykyyn ja elämänhallintaan	13
2.2.1 Toimintakyky	14
2.2.2 Elämänhallinta	15
2.3 Asiakaslähtöisyys ja itsemääräämisoikeus	16
2.4 Valta.....	17
3 KEHITTÄVÄ TYÖNTUTKIMUS OPINNÄYTETYÖNÄ	19
3.1 Kehittämistyön tarve.....	20
3.2 Kohti asukkaiden toimijuutta	21
3.3 Tutkimuskysymys	22
3.4 Tutkimuksen näkökulma	23
3.5 Aineiston keruu	23
3.6 Opinnäytetyön tarkoitus	25
3.7 Asukaskokousten perusajatus	26
3.8 Toiminta lyhyesti	26
3.9 Eettisyys ja luotettavuus.....	27
4 PROSESSIN KUVAUS	29
4.1 Asukas toimijana ja päämiehenä.....	30
4.2 Asukkaiden arjen suunnittelu	31
4.3 Kuntouttavaan työotteeseen palaaminen	33
4.4 ”Uudistuneet asukaskokoukset”	34

4.5 Vapaa-ajan toimet ja aktiviteetit	35
4.6 Hyvinvointi.....	35
4.7 Hyvät tavat, yhteiset pelisäännöt ja huoneen taulu	37
4.8 Hyvä elämä	37
5 TULOKSET	39
5.1 Työntekijät asukkaiden toimijuuden tukijoina	40
5.2 Asukasyhteisö toimijuuden tukemisen keskiössä.....	43
5.3 Asukkaiden arjen muutokset	45
5.4 Yhteisöllisyys.....	46
5.5 Toimijuus.....	48
6 LOPUKSI	49
6.1 Pohdinta.....	49
6.2 Tutkimuksen jatkaminen ja jatkotutkimuksen aiheet	51
LÄHTEET	53
LIITTEET.....	56

1 JOHDANTO

On surullista, jos yksikin ihminen passivoituu ja syrjäytyy omasta elämästään liian hoivan ja huolenpidon vuoksi. Syrjäytyminen tarkoittaa yksilön yhteisöön ja laajemmin yhteiskuntaan yhdistävien siteiden heikkenemistä. Puhutaan laitostumisen ilmiöstä (Lampinen 193). Se tarkoittaa sitä, että ihmiseltä katoaa mahdollisuus ja viimein kyky päättää omista asioista. Hän tyytyy kohtaloonsa ja passivoituu vastaanottajan rooliin. Pahimmillaan työntekijät lisäävät tätä ilmiötä työskentelemällä epäsovivilla työtavoilla. Tarpeen mukainen tuki auttaa yksilöä elämään hänelle luontaista, hyvää elämää (Laaksonen 2007, 251). Kuntouttava työote on nimensä mukaisesti työskentelyote ja -asenne, joka perustuu asiakkaan toimintakyvyn tukemiseen ja edistämiseen. Se vähentää kaikkine ulottuvuuksineen passivoitumiseen ajavia tekijöitä ja lisää hyvän elämän edellytyksiä sekä suoraan että välillisesti.

Yhteiskuntamme rakentuu yksilökeskeisyyteen, mutta yhteisötyöllä voidaan vahvistaa yksilöiden vaikutusmahdollisuuksia sekä osallisuutta lähiyhteisöjen kehittämiseen. Yhteisö on ihmisten yhteenliittymä, ryhmä yksilöitä, joilla on jokin yhteinen tavoite ja tai päämäärä. Sen toimintaan vaikuttavat jokaisen yhteisön jäsenen yksilölliset lähtökohdat. Yhteiset pelisäännöt, suunnitelmat ja tavoitteet ovat olennaisessa roolissa yhteisön toiminnassa, olkoon kyse asukas- tai työyhteisöstä.

Rinnekoti-säätiön RK-asuntojen toiminta perustuu yhteisöasumisen lähtökohtaan ja peruspilareina pidetään vaikuttamisen mahdollistamista sekä yksityisyyden toteutumista. Kehitysvammaisilla on oikeus päättää ja olla osallisena omassa elämässään asui hän missä tahansa. Motivoitumisen avaintekijöitä on yksilön kokemus siitä, että mielipiteelläni on merkitystä ja minulla on mahdollisuus vaikuttaa.

Koko Rinnekoti-säätiön toiminta perustuu kolmeen arvoon: asiantuntijuus, lähimmäisyys ja hyvä elämä. Työntekijöiden perustaessa työnsä näille arvoille työ vastaa tarpeeseen ja tuottaa toivottua tulosta. Itse aloitin työni Rinnekoti-Säätiön RK-asunnossa noin vuosi sitten. Opintojeni loppuunsaattamiseksi halusin opinnäytetyölläni paitsi kehittää työtämme siten, että asukkaillamme olisi enemmän vaikutusmahdollisuuksia myös kuvata laajemmin laitostumisen ilmiötä lieventävää toimijuuden tukemista. Ihmisen toimijuus muodostuu kykenemisen, haluamisen, osaa-

misen, täytymisen, tuntemisen ja voimisen välisistä suhteista ja kokonaisuudesta. Haluaminen, osaaminen ja tunteminen ovat ominaisuuksia, jotka lähtevät ihmisestä itsestään ja ohjaavat tämän toimintaa. Ne liittyvät motivaatioon ja opittuihin taitoihin. Täytyminen, kykeneminen ja voiminen liittyvät ympäristön asettamiin mahdollisuuksiin, ehtoihin ja pakkoon. Kykeneminen on fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn tulosta, täytyminen on erialisiin odotuksiin vastaamista ja voiminen on kulloisenkin tilanteen suomia mahdollisuuksien ja rajoitusten aikaansaannosta. (Jyrämä 2007, 204-205).

Opinnäytetyöni teoriaosan käsitteet liittyvät ja sisältyvät toimijuuteen ja sen tukemiseen. Kuntouttava työtteen kokonaisvaltainen sisäistäminen ja oivaltaminen on avain työntekijöille kohti asukkaiden toimijuutta. Kun asukasta pyritään aktivoimaan toimijuuteen, asiakaslähtöisyyden ja itsemääräämisoikeuden ulottuvuudet saavat entistä enemmän jalansijaa. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa asukkaan oikeutta määrätä itseään koskevista asioista ja toimijuuden tukemisessa se kiinnittyy toimijan kyvykkyyteen tehdä ratkaisuja ja päätöksiä. Asiakaslähtöisyys sen sijaan lyhyesti kattaa asukkaan kunnioittamisen ja vaikuttamisen mahdollistamisen. Toimijuuden tukemisen viitekehyksessä se kiinnittyy toimijan haluamiseen ja tuntemiseen. Valta kytkeytyy toimijan osaamiseen, kykenemiseen ja täytymiseen. Vallan voidaan määritellä olevan sosiaalinen suhde, joka voi merkitä paitsi alistamista, myös resurssia. Se on tilanne- ja asiasidonnaista vaikuttamista. Toimijuuden tukemisessa on pyrittävä toimintakyvyn, itsemääräämisoikeuden ja ammattieettisten periaatteiden rajoissa mahdollistamaan vallankäyttö. Näillä kaikilla on vaikutusta elämänhallinnan kokemuksen lisääntymiseen ja siten hyvän elämän edellytysten tarjoamiseen.

Teoreettisella tasolla nämä edellä kuvaamani teoreettiset käsitteet vaikuttavat olennaisesti toimijuuteen ja sen tukemiseen. Opinnäytetyölläni pyrin mahdollistamaan asukkaiden vaikuttamisen mahdollistamisen ja äänen kuuluvuuden ryhmäkodin arjen suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä kuvaamaan meidän tapauksen pohjalta toimijuutta mahdollistavia ja toisaalta haastavia tekijöitä ja ilmiöitä.

1 RINNEKOTI-SÄÄTIÖ KEHITTÄMISYMPÄRISTÖNÄ

1.1 Rinnekoti-säätiö

Rinnekoti-säätiön historia alkaa vuodesta 1927, jolloin Aino Miettinen otti hoiviinsa vaikeavammaisen sokean pienen pojan Diakonissalaitokselle. Siitä alkoi toiminta vähäosaisten perheiden hyväksi yhdessä Diakonissalaitoksen sisarten kanssa. Nykyinen Rinnekoti-säätiö perustettiin 1957, jolloin kehitysvammaisten huolto irtautui Diakonissalaitoksen toiminnasta. Nyt Rinnekoti-säätiö on yksi suurimmista valtakunnallisista erityishuollon palveluja tarjoavista hoito-, kuntoutus-, tutkimus- ja palvelukeskuksista. Rinnekoti-säätiö tuottaa palveluja kunnille, kuntayhtymille ja muille sitä tarvitseville. Toiminta on lakisääteistä ja perustuu yksityiselle palveluntuottajille annettuun oikeuteen tuottaa palveluja. Palveluissa korostuu yksilön riippumattomuus sekä yksityisyyden ja itsenäisyyden kunnioittaminen. Rinnekoti-säätiössä halutaan huolehtia myös ihmisten oikeudesta saada huolenpitoa ja turvaa. (Vuosikertomus 2010, 2; Rytönen, Radmer-Jensen & Koskiniemi 2007, 6).

Rinnekoti-säätiön verkkosivuilla on luettavissa, että pitkästä historiasta huolimatta edelleen Rinnekodissa uskotaan yhteisön voimaan yksilöllistä yksilöä unohtamatta (Historiaa [Viitattu 2.1.2012]). Rinnekoti-Säätiön arvot ovat lähimmäisyys, asiantuntijuus ja hyvä elämä. Rinnekoti-säätiön hallintoon kuuluu asukasneuvosto, rakennustoimikunta, palveluneuvosto, neuvottelukunta, johtoryhmä, tilintarkastajat, hallitus ja hallintoneuvosto. (Vuosikertomus 2010, 4; 26-27).

1.2 RK-asunnot

Rinne koti-säätiön asumispalvelut jakautuvat Lakiston hoitokoteihin sekä RK-asuntoihin. Lakiston hoitokodit lienee saanut nimensä sijaintinsa mukaan, koska kaikki hoitokodit sijaitsevat Espoon Lakistossa, Rinne koti-säätiön alueella. RK-asunnot ovat jakautuneet Helsingin, Vantaan, Espoon, Nurmijärven ja Tuusulan kuntiin. (Vuosikertomus 2010, 11.)

RK-asunnot tarjoavat tarpeiden mukaista viihtyisää, turvallista ja asiakaslähtöistä asumispalvelua kehitysvammaisille asiakkaille. Vuoden 2010 vuosikertomuksessa (9) luvataan asukkaiden saavan henkilökohtaisen tuen arjen toiminnoissa, päätöksenteossa, valinnoissa ja sosiaalisessa liittymisessä. RK-asuntojen peruspilarina pidetään asukkaiden mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämäänsä sekä heidän yksityisyyden toteutumista. Toiminta perustuu asukkaiden kokonais kuntoutuksellisen näkökulman huomioimiseen moniammatillisen asiantuntemuksen turvin. RK-asunnoissa jokaisella asukkaalla on oma tupa ja oma lupa yhteisöasumisen pelisäännöt huomioiden. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että jokaisella on oma asunto, olkoon se sitten huone ryhmäkodissa tai hiukan isompi asunto ryhmäkodin yhteydessä. Kodin koko ja varustelut ovat yhteydessä tarvittavaan palveluun. RK-asunnot tarjoavat vaativaa autettua asumista, autettua asumista, ohjattua asumista sekä tuettua asumista asukkaan tarpeesta riippuen. Työntekijät huolehtivat asukkaiden arjen sujuvuudesta, yksilöllisestä elämänsuunnittelusta sekä lakisäästeisten kuntoutus- ja palvelusuunnitelmien laatimisesta ja päivittämisestä. (RK-asunnot, [Viitattu 20.1.2012.]; Vuosikertomus 2010, 9.)

1.3 Yksilönä RK-asunnossa

RK-asuntojen asukkaat ovat kehitysvammaisia aikuisia. Kehitysvammaisuudesta on olemassa erilaisia määrittelyjä, mutta yleisesti se ilmenee yksilön toimintakyvyssä. Maailman terveysjärjestön (WHO) toimintakykyä, vammaisuutta ja terveyttä käsittelevän luokituksen mukaan toimintakyky on laaja käsite, joka muodostuu kehon toiminnoista, yksilötason toiminnasta ja omassa elämäntilanteessa osallisena

olemisesta. Vammaisuus eli toiminnanvajavuus käsittää vammat kehon rakenteissa tai toiminnassa, osallistumisen esteet ja toimintarajoitteet. Toimintakyvyn ja yksilön taustalla vaikuttavat sekä elinympäristö että yksilön omat ominaisuudet. Toiminnanvajavuuteen eli vammaisuuteen liittyy keskeisesti suorituskyvyn ja kapasiteetin käsitteet. Niitä käytetään osallisuuden, tehtävien suorittamisen ja mielekkään toiminnan arvioimisessa. Suorituskyky käsittää tekemisen ja toimimisen nykyisessä ympäristössä ja kapasiteetti käsittää sen, minkä ihminen voi toiminnassa saavuttaa, kun ympäristöstä on poistettu sitä haittaavat ominaisuudet. (Kaski, Manninen, Mölsä & Pihko 2006, 19.)

RK-asunnossa asuvat yksilöt muodostavat ryhmäkodin, jossa jokainen kuuluu kulloiseenkin yhteisöön. Yhteisö voidaan nähdä ikään kuin yksilöiden summana, jossa jokainen toimii omista lähtökohdistaan käsin. Kunkin toimintaan vaikuttavat edellä esittelemät toimintakyky, toiminnanvajavuus, henkilökohtaiset tekijät, suorituskyky ja kapasiteetti. Yhteisössä asuminen vaatii paljon yhteistyötä ja suunnittelua, jotta kaikilla olisi mahdollisimman hyvä olla.

Vaikka ryhmäkodin toiminta perustuu pitkälti yhteistyöhön, on yksilöllinen huomiointi välttämätöntä. Lähtökohtaisesti asukkaat ovat toimintakyvyltään, suorituskyvyltään ja kapasiteetiltaan hyvin erilaisia, jonka vuoksi joustaminen ja soveltaminen ovat usein välttämätöntä. Aukkaiden yksilökohtaiset ominaisuudet on otettava huomioon yhteistoiminnan suunnittelussa, toiminnassa ja tapahtumissa. Vammaisen yksilön tarpeeseen vastaamisessa olennaista on yksilön tunteminen, tietoisuus tämän toiminnanvajavuudesta sekä toiveista että tarpeista. (Havaintopäiväkirja 29.10.2011 [Viitattu 3.3.2012].)

RK-asunnossa, jossa kehittävän työntutkimukseni toteutan, yleisesti kuvailtuna yksilöiden fyysinen toimintakyky on kohtalaisen hyvä. Jokainen kävelee omin avuin tai apuvälineen kanssa. Toimintakyvyn ja toiminnanvajajeen viitekehyksessä heidän vaikeudet ilmenevät psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn osa-alueilla, joten he tarvitsevat erityisesti niihin tukea. Ihminen on kuitenkin psykofyysissosiaalinen yksilö, joten toimintakyvyn osa-alueita ei voi erottaa toisistaan sulkemalla jonkin ulottuvuuden ulkopuolelle.

2 KUNTOUTTAVA TYÖOTE

Sosiaalityön historiassa on kautta aikojen korostettu sitä, että ihmistä on autettava auttamaan itseään (Ruohonen 2007, 9). Kuntouttava työote kiteytyy tähän ajatukseen, koska käytännössä kuntouttava työote on juuri auttamista auttamaan itseään. Ei toimita asiakkaan puolesta, vaan annetaan hänelle tukea, apua ja ohjausta edistääksemme itsenäisyyttä, osallisuutta, elämänhallinnan edellytyksiä, omatoimisuutta sekä ehkäistäksemme syrjäytymistä. (Puranen, Mäkisalo-Ropponen 2009, 59.)

Kuntouttava työote kumpuaa kuntoutuksen ja kuntoutumisen teoreettisesta taustasta. Kuntoutuksen määritelmään vaikuttaa keskeisesti näkökulma, josta sitä pyritään määrittelemään. Kuntoutus on tavoitteellista ja suunnitelmallista toimintaa, joilla pyritään poistamaan tai lieventämään vamman tai sairauden aiheuttamia haittoja. Kuntoutuksen päätavoite on elämisen arvoisen elämän toteutuminen. Se on työtä asiakkaan toimintakyvyn edistämisen, tyytyväisyyden lisääntymisen ja sosiaalisen kelpoisuuden toteutumisen eteen. Sitä vastoin kuntoutuminen on kuntoutujan omaa työtä ja niitä toimintoja, joilla hänen hyvinvointinsa lisääntyy ja elämänlaatunsa paranee. Kuntoutumisessa herää oivalluksia omasta elämästä ja elämän tavoitteista. (Narumo 2006, 13-14 ja Forss Vatula-Pimiä 2007, 198; Lampinen 2007, 63.) Kuntouttavassa työotteessa on kyse siitä, että tarjotaan ja mahdollistetaan asukkaalle mahdollisimman kokonaisvaltaisesti kuntoutumisen edellytyksiä.

Kuntouttava työote mahdollistaa sekä asukkaan kuntoutumisen että kuntoutuksen. Se tarjoaa keinoja sekä työntekijöille että asukkaalle elämän edellytysten parane- miseksi. Useassa lähteessä kuntouttavaa työtettä määritellään työtavaksi, toimintaotteeksi ja jopa asenteeksi, jonka tavoitteena on ylläpitää tai edistää ihmisen toimintakykyä, omatoimisuutta, itsenäistä selviytymistä ja elämänhallintaa. (Järvi- koski, Härkäpää 2007, 23; Toimintakykyä ylläpitävä työote [Viitattu 15.1.2012].) Sosiaali- ja terveysalan työssä asenteilla ja persoonalla on paljon merkitystä, koska työ on työtä toisten ihmisten parissa. (Forss ym. 2011, 32.)

Konkreettisemmalla tasolla kuntouttava työote on asiakkaan tukemista, neuvomista ja ohjausta asiakkaan omia voimavaroja korostaen. Asiakasta kannustetaan ja tuetaan omatoimisuuteen suunnitelmallisesti ja päämäärätietoisesti kaikilla toimintakyvyn osa-alueilla. Mitä toimintakykyisempi asiakas on, sitä helpommaksi kuntouttavalla työotteella toimiminen koetaan. Kun asiakkaan toimintakyky on heikentynyt, erilaiset toiminnot vievät enemmän aikaa, jolloin henkilökunnan työpaineet ja kiire saattavat saada päättämään arjen tehtävien ja toimintojen toteuttamisesta sekä aikataulusta ja toimimaan asiakkaan puolesta. (Järvikoski, ym. 2011, 23; Forrs, Vatula-Pimiä 2011, 198.) Kuntouttava työote ei kuitenkaan ole sitä, että asiakas pakotetaan toimimaan ja selviytymään itsenäisesti. Tukea ja ohjausta on oltava tarjottavissa ja saatavilla aina, mikäli asiakas sitä tarvitsee tai haluaa. (Järvikoski, ym. 2011, 23.) Kuntouttavalla työotteella toimiessa asiakasta kohdellaan yksilöllisesti, palveluhenkisesti ja kokonaisvaltaisesti. Hänen tuen tarpeeseen suhtaudutaan asiaan kuuluvalla vakavuudella ja hänen asioitaan hoidetaan moniammatillista yhteistyötä hyödyksi käyttäen. (Myllymäki 2011, luentomuistiinpanot.)

Kuntoutusta ja kuntoutumista käsittelevässä kirjallisuudessa kuntouttavalla työotteella voidaan nähdä rinnakkaiskäsitteitä kuten kuntoutujälähtöinen toiminta, toimintakykyä edistävä työote ja kuntoutujakeskeinen työskentelymalli. Yhtä kaikki kuntouttava työote on toimintatapa, -periaate tai -asenne, jonka tavoitteena on asiakkaan elämänhallinnan ja toimintaedellytysten edistäminen tai ylläpitäminen asiakkaan omista voimavaroista ja tarpeista käsin. Pyrkimyksenä on ehkäistä syrjäytymistä sekä vahvistaa asiakkaan toimintakykyä ja vastuunottoa perusperiaatteina asiakkaan subjektiivisuus, vaikutusmahdollisuudet ja osallisuus. Päätöksenteko ja mahdollisuus omiin valintoihin ovat siis olennaisessa roolissa kuntoutumisen perspektiivissä. (Järvikoski ym. 2011, 23; Kähäri-Wiik, Niemi, Rantanen 2007, 22; Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä & Ihalainen 2009, 27.)

2.1 Kuntouttavan työotteen perusteet

Kuntouttavan työotteen tavoitteet ovat hyvin kokonaisvaltaiset. Toimintakyky, hyvinvointi, elämänhallinta ja itsenäisyys ovat asioita, jotka vaikuttavat yksilön elämään hyvin laaja-alaisesti. Ne määrittävät muun muassa sitä, kuinka paljon tarvitsee toisen ihmisen tukea ja apua elämästä suoriutumiseen. Kuntouttava työotteen tavoitteena voidaan täten nähdä itsenäisyyden lisääntyminen ja siten avun, tuen ja ohjauksen väheneminen. Joskus kuntoutumista ja itsenäistymistä tapahtuu lyhyemmällä aikavälillä, mutta toisinaan niihin tarvitaan enemmän aikaa. (Havaintopäiväkirja 4.10.2012[Viitattu 10.12.2012].)

Kuntouttavalla työotteella on suuri merkitys paitsi itse työhön, myös työn tuloksiin. Se tuottaa sekä asiakas- että työyhteisölle onnistumisen iloa, sosiaalisuutta, yhteenkuuluvuuden tunnetta, itseluottamusta sekä uusia elämyksiä ja oppimisen kokemuksia. On syytä huomioida, että myös epäonnistumisista voi ottaa opiksi. Tärkein peruste kuntouttavalla työotteella toimimiselle on asiakkaan fyysistä, sosiaalista ja psyykkistä toimintakykyä edistävät ja ylläpitävät seuraukset. Mitä toimintakykyisempi ihminen on, sitä itsenäisempää elämää hän kykenee elämään. Toimintakyvyn koheneminen parantaa elämänlaatua, kohottaa mielialaa, lisää tyytyväisyyttä, aktiivisuutta ja elämänhallinnan tunnetta sekä aktivoi sosiaalisesti. (Myllymäki 18.11.2011, luentomateriaalit.)

2.2 Kuntouttava työote yhteydessä toimintakykyyn ja elämänhallintaan

Toimintakykyä voidaan määritellä valmiuksilla selvitä arjen toiminnoista kotona, vapaa-ajalla ja työssä. Usein toimintakykyä tarkastellaan fyysisestä ja psyykkisestä näkökulmasta ja sosiaalinen näkökulma jää vähemmälle huomiolle. Lääketieteellinen ja fyysinen kuntoutuminen on kapea näkökulma kuntoutumisen ja kuntouttava työotteen viitekehyksessä. Kuntouttavan työotteen viitekehyksessä myös elinympäristön tekijät ja niiden muuttaminen ovat merkittävässä roolissa. Ympäristön tekijöihin sisältyy ihmisen osallistuminen ja osallisuus sekä yhteisön ja yhteiskunnan tasolla sekä toiminta vuorovaikutussuhteissa. (Järvikoski ym. 2011, 92; Metteri & Haukka-Wacklin 2008, 53.)

Mitä toimintakykyisempi ihminen on, sitä paremmat edellytykset hänellä on selviytyä arjen askareista. Siten kuntouttava työote on vahvasti sidoksissa toimintakyvyn lisäksi elämänhallintaan. Psykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn osa-alueet korostuvat elämänhallinnan tukemisessa.

2.2.1 Toimintakyky

Fyysinen toimintakyky käsittää päivittäisiä toimintoja, kuten syömistä, nukkumista, pukeutumista ja peseytymistä. Ne liittyvät ihmisen fyysisyyteen, kuten yleiskestävyyteen, lihaskuntoon ja motoriikkaan. Kuntouttava työote näyttäytyy fyysisen toimintakyvyn osa-alueella esimerkiksi liikunnassa, sen määrässä, laadussa, seuraamisessa, mittaamisessa ja ohjeistamisessa, harrastuksiin tutustumisena ja ohjaamisena sekä terveyteen liittyvissä asioissa. (Myllymäki 18.11.2011, luentomateriaalit; Järvikoski ym. 2011, 92.)

Psyykinen toimintakyky on ihmisen psyykkisten voimavarojen ja kestävyiden sekä kognitiivisten taitojen summa. Se syntyy oman elämän realiteettien ymmärryksestä, elämän hallinnan kokemuksesta, positiivisesta asenteesta, elämän tyytyväisyyden ja tarkoituksen kokemuksesta, toiminnallisuudesta. Psyykinen toimintakyky ilmenee muistamisessa, oppimiskyvyssä, keskittymisessä, ja vastoinkäymisten sietämisessä. Psyykinen toimintakyky on tunteiden ja älyllisten toimintojen ohella tärkeä osa omaa elämänhallintaa. Kuntouttavalla työotteella toimiessa psyykkisen toimintakyvyn edistämiseksi tulee huomioida kognitiiviset taidot, minäkuva, psyykkiset sairaudet, elämän- ja arjenhallinnan tukeminen. Asiakkaan arjessa nämä ovat esillä päivittäisiä toimintoja suunniteltaessa, niihin ohjeistamisessa, niissä tukemisessa, erilaisissa harjoitteissa, persoonallisissa ominaisuuksissa ja sairauksissa sekä palautteen antamisessa. (Myllymäki 18.11.2011, luentomateriaali; Järvikoski ym. 2011, 92.)

Sosiaalinen toimintakyvyn ulottuvuudesta ilmenee joitakin eroavia käsityksiä ja näkökulmia. Toisaalta se ilmenee ihmisen toimintoissa vuorovaikutuksellisissa tilanteissa, mutta toisaalta se viittaa ihmisen toimintaan osallistumisessa yhteiskunnan ja yhteisön tasolla. Sosiaalinen toimintakyky käsittää asiakkaan edellytykset selviytyä ja suoriutua elämässä toisten ihmisten kanssa. Se myös ilmaisee

asiakkaan kykyä suoriutua sosiaalisista rooleistaan sekä kykyä toimia yhteisön ja laajemmin yhteiskunnan jäsenenä. Kuntouttavan työotteen perspektiivissä luottamuksellinen suhde asiakkaan ja työntekijän välillä on sosiaalisen toimintakyvyn edistämisen ja ylläpitämisen kannalta olennaista. Se jo itsessään edistää sosiaalista toimintakykyä. Muita kuntouttavan työotteen toteuttamisen väyliä tai menetelmiä sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseksi ovat palveluohjaus, keskustelu, neuvonta, ohjaus, osallistuminen sekä yhteisössä että yhteisön ulkopuolella erilaisiin toimintoihin sekä yhteiskunnallinen vaikuttaminen. (Myllymäki 2011, luentomateriaali; Järvikoski ym. 2011, 92.)

2.2.2 Elämänhallinta

Elämänhallinta on käsitteenä hyvin monialainen ja laaja. Sen täsmällinen määrittelyminen lienee mahdotonta, mutta se liittyy erilaisista arjen tilanteista selviämiseen sekä niiden ratkaisemiseen. Arjessa elämänhallinta edellyttää hyvää toimintakykyä ja näyttäytyy ongelmista selviytymisenä. Kun ihmisen elämänhallinta lisääntyy, tulevaisuus näyttää valoisammalta ja arjen muutoksista sekä haasteista selviytyminen sujuvat jouhevammin. (Anttila, Hirvelä, Jaatinen, Polviander & Puska 2001, 11). Aalto on tiivistänyt Pro-gradu tutkielmassaan (2011) elämänhallinnan olevan myös pyrkimystä selviytymiseen, pärjäämiseen ja itsellisyteen (10).

Elämänhallinta voidaan jakaa sisäiseen ja ulkoiseen elämänhallintaan. Ulkoiseen elämänhallintaan sisältyy hyvinvoinnin elintaso, ulottuvuus, joka pitää sisällään koulutuksen, ammatin ja sosiaalisen statuksen. Hyvä ulkoinen elämänhallinta tarkoittaa yksilön kykyä hallita elämänsä siten, etteivät ulkoiset edellytykset määrittele elämänkulkua. (Ruishalme & Saaristo 2007, 14; Anttila ym. 2001, 10.) Hyvästä sisäisestä elämänhallinnasta voidaan puhua, kun ihminen kykenee sopeutumaan kivuttomasti elämään ja toimimaan pitkäjänteisellä ja kärsivällisellä otteella, sietämään pettymyksiä sekä ajattelemaan positiivisesti. (Ruishalme ym. 2007, 14; Lampinen 2007, 142-143.) Sisäisen elämänhallinnan juuret ovat kasvatusilmapiirissä, mutta voi kehittyä elämän vaativissa tilanteissa (Lampinen 2007, 142-143). Sisäistä ja ulkoista elämänhallintaa ei kuitenkaan voi erottaa toisistaan, sillä toisen horjuessa, toinenkin alkaa horjua. Elämänhallinnan edistämisestä on tullut yksi

sosiaali- ja terveysalan haaste. Haasteita tuottavat muun muassa tukeminen tulevaisuuden luottamiseen, kuntoutumiseen motivoitumiseen sekä pettymysten sietämiseen. (Forrs ym. 2007, 25-26.)

Kuntouttava työote mahdollistaa elämänhallinnan lisääntymisen. Työntekijöiden toimiessa kuntouttavalla työotteella asukas alkaa nähdä selviytymiskeinoja arjessa ja tulee tietoisiksi mahdollisuuksistaan selviytyä. Riittävän tuen, ohjauksen ja avun turvin asukkaan on mahdollista alkaa pikkuhiljaa löytää elämässään lisää elämänhallintaa tukevia elementtejä.

2.3 Asiakslähtöisyys ja itsemääräämisoikeus

Asiakslähtöisyys ja itsemääräämisoikeus tukevat toinen toistaan. Asiakslähtöisyys on yksi sosiaalialan työn kulmakivi ja sitä voidaan määritellä monin eri tavoin. Rostila määrittelee sen sisältävän sen, että asiakkaan toiveita, näkemyksiä ja toimintaa kunnioitetaan ja hänellä on mahdollisuus omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, miten hänen asioissaan edetään ja häntä kohdellaan asiallisesti (Rostila 2001). ASPA-säätiön julkaisussa Asumalla kuntoon määritellään asiakslähtöisyyden olevan ensisijaisesti vastaamista asukkaan tarpeisiin (Salmi 2006, 66). Aina asukas ei kykene määrittelemään tarpeitaan itsenäisesti, jolloin vaarana on, että asukas jää omien tarpeittensa määrittelyn ulkopuolelle. Tällöin ei ole kysymys asiakslähtöisyydestä eikä kuntouttavasta työotteesta.

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa ihmisryhmän tai ihmisen oikeutta määrätä asioissa, jotka liittyvät häneen itseensä. Siihen sisältyy paitsi mahdollisuus myös kyvykyys tehdä päätöksiä ja ratkaisuja omaan elämään liittyvissä asioissa. (Ahola & Konttinen 2009, 8.) Itsemääräämisoikeus on apua tarvitsevalla ihmisellä selvästi rajoittuneempi kuin niin sanotulla itsenäiseen elämään kykenevällä henkilöllä. Näin ollen avun piiriin joutuneen tai päässeen yksilön päivänkohtaisia valintoja ja haluja joudutaan kyseenalaistamaan. Tällöin työntekijän on pystyttävä perustelemaan näkökulmansa nojaten auttamistyön perusluonteeseen sopivaan, asukkaan tarpeisiin pohjautuvaan asiakslähtöisyyden määrittelyyn. (Salmi 2006, 68.) Susanna Erikssonin väitöskirjassa vammaisten ihmisten arkielämästä ja itsemääräämisestä käy ilmi, että yleisesti uskotaan että vammaisen ei ajattele hänellä olevan vapauk-

sia ja me ammattilaiset toimimme sen mukaan. Karkeasti voidaan nähdä, että yhteiskuntaamme vammaistyö rakentuu sen pohjalta. Teittinen (2006, 8) kirjoittaa, että vammaisuutta koskeviin tutkimuksiin vaikuttavat yleisemmät ajankohtaiset yhteiskunnalliset muutokset. Lisääntyneet tutkimukset liittyen vammaisten elinoloihin, arkeen ja elämänlaatuun kielivät vammaistyön murrosvaiheesta.

Nämä edellä kuvaamat asiakaslähtöisyyden määrittely ja itsemääräämisoikeus sisältyvät olennaisesti kuntouttavaan työotteeseen ja siihen, että kuntouttava työote ei aina ole asukkaan toiveiden ja halujen mahdollistamista ja mahdolliseksi tekemistä. Työntekijöiden on suhteutettava ne siihen, että asukkailla on yhtäaikaista kuntoutumisen tavoitteita sekä palvelun piirissä ollessaan avun, tuen ja ohjauksen tarve. Sosiaalipalvelua tarvitessaan asiakas tarvitsee ohjaajaa selviytyäkseen omassa elämässään, mutta holhousta ja liiallista huolenpitoa on vältettävä.

Työntekijän roolina on olla yhteistyökumppanina, innostajana ja mahdollisuuksien avaajana, joka mahdollistaa kuntoutujan aktiivisen roolin elämänsuunnittelussa ja päätöksenteossa. Kuntouttava työotteen tavoitteena on tuottaa selviytymiskeinoja, elämänstrategioita, hallinnan tunnetta, valtaistumista ja asiantuntija- tai työntekijäavun tarpeen vähenemistä. (Järvikoski ym. 2011, 188; Paltamaa, Karhula, Suome-la-Markkanen & Autti-Rämö 2011, 36.)

2.4 Valta

Itsemääräämisoikeuteen kiinnittyy vallan käsite. Vallankäyttö sosiaali- ja terveysalalla on ollut puheenaiheena viime aikoina ja siitä on tehty useita tutkimuksia ja erilaisia analysointeja. Sosiaalialan asiakassuhteeseen liittyvät valtarakenteet on työntekijöiden pyrittävä tunnistamaan, koska vallankäyttö liittyy asiakkaan ja työntekijän väliseen suhteeseen. Usein sosiaalialan asiakkaat voivat olla alisteisessa tai riippuvaisessa suhteessa työntekijään. Tällöin työntekijän haasteena on, ettei hän käytä valta-asemaansa väärin. Vallankäyttö voi kuitenkin olla myös asiakkaan eduksi ja hyödyksi, jos työntekijä käyttää valtaansa tukemalla asiakasta elämässään eteenpäin ja löytämään siihen tähtääviä näkökulmia. Työssä ilmenevät ristiriidat on syytä ottaa rohkeasti työn kohteeksi. (Valta ja vallankäyttö, [Viitattu

2.2.2012]; Arki, arvot, elämä ja etiikka 2009, 12.) Siitä on kyse myös kuntouttavassa työtöteessa.

Valta on käsitteenä moniulotteinen ja kiistelty. Avoimen yliopiston sosiologian peruskurssin verkkomateriaalin [Viitattu 2.2.2012] mukaan valta on ominaisuuden sijaan sosiaalinen suhde, joka voi merkitä paitsi alistamista myös resurssia. Sosiaali- ja terveysalalla valta voidaan nähdä tarkoituksellisena vaikuttamisena, jonka tavoitteena on saada aikaan ennustettavaa muutosta ja vaikutuksia asiakkaassa. Valta ja vaikuttaminen kulkevat käsi kädessä ja vaikuttamista tapahtuu aina sosiaalisissa suhteissa ja tilanteissa. Siihen vaikuttavat muun muassa henkilökohtaiset ominaisuudet, tiedot ja taidot sekä organisaation sisäiset tekijät kuten asema organisaatiossa tai säännöt ja määräykset. Vallan perusteiden nähdään jakautuvan sekä henkilökohtaisiin että organisaation sisäisiin ja niitä analysoimalla on mahdollista määrittellä valtaa ja sen muotoa. Tilanne ja toimijat on huomioitava vallan tarkastelussa, joten sitä ei voida määrittellä yleisluonteisesti. Siispä valta on tilanne- ja asiasidonnaista vaikuttamista ja aina suhteellista. (Palokangas 2008, 47.)

Viittasin yksilönä RK-asunnoissa –kappaleessa yksilöllisten tarpeiden, halujen ja toiveiden kunnioittamiseen. Vallankäyttö liittyy olennaisesti siihen. Kun työntekijä kunnioittaa asukasta ja asukas työntekijää, vuorovaikutuksessa asukas tulee kuulukseksi ja hänen yksilölliset motiivinsa huomioiduksi. Näin asukkaalle syntyy tunne siitä, että hänellä on valta omassa elämässä. Työntekijän ei tule olla arjen asiantuntijan roolissa, vaan asiantuntijuus tulisi siirtää mahdollisimman kokonaisvaltaisesti asiakkaalle. Kun yksilö kokee olevansa oman elämänsä keskiössä, hän motivoituu. Ihmisen ajattelu ja toiminta syntyvät motivaatiosta käsin, jolloin motivaatio synnyttää aktiivisuutta. Motivaatio on kiinnostusten kohteiden, mielihalujen, intohimojen, tavoitteiden ja toiveiden summa. (Metsäpelto & Feldt 2009, 130.)

3 KEHITTÄVÄ TYÖNTUTKIMUS OPINNÄYTETYÖNÄ

Toimintatutkimuksen metodologisesti kehittynein haara on kehittävä työntutkimus, jonka juuret ovat 1980-luvulla. Kehittävän työntutkimuksessa yhdistyvät käytännön kehittämistyö, tutkimus ja koulutus. Sille ominaista on osallistava lähestymistapa, joka pitää sisällään työntekijöiden työn analysoinnin sekä muuttamisen. Kehittävä työntutkimuksen tavoitteena ei ole tuottaa valmiita ratkaisuja ulkoapäin, vaan kehittää ja muokata välineitä työhön – sen toiminnan erittelyyn ja mallien suunnitteluun. (Engeström 1995, 11-12.)

Kehittävän työntutkimus tavallaan sisältyy toimintatutkimuksen teoriaan, mutta toisaalta ne voidaan nähdä erillisinä tutkimuksen suuntauksena. Molemmille on ominaista, että käytäntöjä analysoidaan ja kehitetään yhteistyössä toimijoiden kanssa ja ne pohjautuvat vuorovaikutukselle ja yhteistoiminnalle. Kehittävän työntutkimus saatettaisiin kansainvälisesti luokitella toimintatutkimukseksi, mutta Suomessa tutkimustyyppi on tunnetumpi. Kehittävälle työntutkimukselle on ominaista inhimillisen toiminnan luonteen ja rakenteiden ymmärrys, toisin kuin toimintatutkimukselle. (Heikkinen, Rovio & Syrjälä 2007, 16; 60-61.)

Tutkimussuuntauksen tavoitteena voidaan pitää pyrkimystä työn tehostamiseen tarkoituksenmukaisilla välineillä ja työnjaolla sekä pyrkimystä ymmärtää työtoiminnan ongelmia toimijoiden näkökulmasta tutkimalla, mitä he puhuvat työstään ja miten he tekevät sitä. Toimijoita pyritään auttamaan itsereflektioon sekä sen muutostaasteisiin. Kehittämistyö pohjautuu toiminnan käsitteeseen, jossa tutkija tuo työyhteisöön toimintaan perustuvia työkaluja. (Heikkinen ym. 2007, 62-63.)

Kehittävän työntutkimuksen suuntauksessa korostuu kielellisen kommunikaation, sosiaalisten suhteiden sekä tuottavan toiminnan yhteen kietoutuneisuus, joten niitä tulee tarkastella suhteessa toisiinsa. Toiminnasta tietoon –teoksessa kuvataan lähestymistavan teoreettisen taustan innoittavan etsimään työstä toimintajärjestelmän elementtejä, elementtien sisäisiä, sekä niiden välisiä ristiriitoja, joita voidaan käyttää muutoksen ja oppimisen välineenä. (Heikkinen ym. 2007, 62.)

Kehittävän työntutkimuksen välineinä voidaan käyttää toimintajärjestelmän rakennemallia, jossa toiminnan elementteinä esiintyy kollektiivi tai yksilö, toiminnan kohde, välineet, työnjako ja säännöt. Välineet, ovat niitä työkaluja, joilla vaikutetaan kohteeseen ja työnjakoon sisältyy toimijoiden yhteisö, joilla on säännöt, jotka luonnehtivat sitä. (Heikkinen ym. 2007, 63.)

Ekspansiivisen oppimisen sykli toimii kehittävän tutkimuksen vaihemallina. Sitä käytetään työn analysoinnissa. Ekspansiivisen oppimissyklin vaiheet ovat seuraavanlaiset: 1. Kyseenalaistetaan vallitseva käytäntö. 2. Analysoidaan vallitseva käytäntö. 3. Tutkitaan ja mallinnetaan uudet ratkaisut. 4. Otetaan uusi malli käyttöön. 5. Uusi käytäntö vakiinnutetaan. (Heikkinen ym. 2007, 65.)

3.1 Kehittämistyön tarve

Ajatus opinnäytetyöstäni syntyi kesällä 2011, mutta opinnäytetyöidea alkoi muovautua syksyllä 2011, kun kokoonnuimme asumisyksikön henkilökunnan kanssa kehittämispäivään miettimään työmme sisältöä ja tavoitteita. Työn kuntouttava näkökulma, suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus olivat vahvasti esillä. Puhuttiin osallisuuden lisäämisestä sekä yhteisö- että yhteiskuntatasolla, motivoinnista, yhteistyöstä, yksilöllisyydestä, rajoista sekä asukkaiden vaikutusmahdollisuuksista. (Muistiinpanot 9.9.2011, [Viitattu 12.2.2012].)

Asukkaiden kuntoutumista edistävälle opinnäytetyöaiheelle oli selkeästi havaittavissa tarve, koska asukkaiden roolit tuntuivat luisuneen passiivisiksi ja vastaanottavaisiksi. Aloin työstämään aihetta pohtimalla asuntolan tilannetta suhteessa siihen, mitä kehittämispäivässä puhuttiin. Keskusteltiin yhteistyössä työyhteisön jäsenten että joidenkin asuntolamme ulkopuolisten Rinnekoti-säätiön palveluksessa olevien henkilöiden kanssa kuntouttavan työotteen kehittämisestä. Se loi osaltaan teoreettista viitekehystä opinnäytetyölleni ja toimijuuden tukeminen aiheena alkoi tuntua aina vain paremmalta. Kuntouttava työote sisältää paljon eväitä arjen työhön, jotka mahdollistavat laadukkaamman palveluntuottamisen.

Opinnäytetyöni ei kuitenkaan suoranaisesti ole kuntouttavan työotteen kehittämiprojekti, vaikka se kumpuaakin kuntouttavan työotteen teoreettisesta viitekehystä. Opinnäytetyöni on arjen toimintojen muuttamisprojekti, jossa pyrin saamaan muutosta aikaan ryhmäkodin arjen toiminnoissa ja toimintamalleissa. Tutkin ja havainnoin ilmiöitä, joita muutospyrkimyksistä ja muutoksista seuraa. Opinnäytetyön tavoitteena on asukkaiden parempi arki, joka syntyy asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia lisäämällä ja heidän tarpeisiinsa vastaamalla. Kehittävässä työntutkimuksessa sekä työntekijät että asukkaat ovat olennaisessa roolissa arjen toimintojen muuttamisessa.

3.2 Kohti asukkaiden toimijuutta

Pohtiessani opinnäytetyöaihetta havaintopäiväkirjassani kirjoitin seuraavasti:

”Jotta meidän on helpompaa toimia kuntouttavalla työotteella, meidän täytyy tietää mitä asukkaamme odottavat ja tarvitsevat. Jos me ohjaajat sanomme, mitä tehdään, miten tehdään ja milloin tehdään, ei työotteen kuntouttava näkökulma yksinkertaisesti toteudu. Siitä seuraa asukkaan passivoitumista ja motivaation katoamista. Jokainen meidän asukas kykenee päättämään omasta elämästään ja arjestaan ainakin jollakin tasolla ja meidän tulee tehdä se mahdolliseksi siinä määrin, kuin se on perusteltavaa. Ei kenenkään tietä tarvitse tehdä helposti kuljettavaksi. Omat päätökset, niiden mukaan toimiminen ja onnistuminen tuottavat elämään valtavasti mielekkyyttä. Epäonnistumisistakin oppii. Siispä, jotta voimme kuunnella ja kuulla asukkaidemme tarpeita ja odotuksia, meidän tulee muuttaa asennettamme siten, että he ovat asiantuntijoita ja me mahdollistamme heidän asiantuntijuuden niissä puitteissa, mitä meillä ja heillä yhdessä on.”

Kuntouttavan työotteen teoreettinen viitekehys antaa opinnäytetyölleni raamit. Se lisää osallisuutta, itsenäisyyttä, elämänhallinnan edellytyksiä, omatoimisuutta sekä ehkäisee syrjäytymistä (Puranen ym. 2009, 59). Asukkaiden kuuleminen, heidän aktiivinen osallistuminen arjen suunnitteluun ja toteuttamiseen, ovat ensimmäiset askeleet kohti kuntouttavaa työotetta. Vehmas (2008, 49) luonnehtiikin asukkaiden intressien pohjalta toimimista ja heidän kuuntelemistaan kuntouttavaa työtä tekevien ihmisten velvollisuudeksi.

Asuntolassa on alusta alkaen pidetty satunnaisesti asukkaiden yhteisökokouksia, joiden tavoitteet eivät ole olleet kovin selkeät. Yhteisökokoukset olivat pikkuhiljaa ajautuneet siihen, että asukkaat juttelivat keskenään pääsääntöisesti kuulumisistaan ja esittivät toiveita, joihin ei pyritty suunnitelmallisesti vastaamaan. Tämä ei tue asukaskokousten perusajatusta. Koettiin työyhteisön kanssa yhteistuumin, että niiden tavoitteellistaminen tarjoaisi työhömme mahdollisesti uuden työkalun.

3.3 Tutkimuskysymys

Prosessin alusta tutkimuskysymykset ovat eläneet jonkin verran. Asukkaiden ääni ja heidän elämänsä on ollut koko ajan kehittämistehtävän keskiössä. Kuntouttava työote ja itsemääräämisoikeus teoreettisen viitekehyksen pääkäsitteenä vuorottelivat alkuvaiheessa, vaikka eihän niitä toisistaan pois voi sulkea. Päätin kuitenkin valita kuntouttavan työotteen pääkäsitteeksi, koska se näyttäytyy ohjauksen menetelmällisenä kulmakivenä. Halusin selvittää, mitä muutoksia työyhteisössä tapahtuu kuntouttavan työotteen viitekehyksessä kehittämispäivän jälkeen. Olin kiinnostunut työntekijöiden asenteista, ajatuksista ja kokemuksista. Tapahtuiko niissä muutoksia prosessin aikana? Millaiseksi työyhteisö koki kaiken kaikkiaan kuntouttavan työotteen ja asukkaiden aktiivisemmän osallistumisen?

Käytännön ongelma näyttäytyy asukkaiden äänen hukkumisena ja osallisuuden vähenemisenä erilaisissa arjen asioissa. Halusin opinnäytetyöprosessillani saada aikaan muutosta asukkaiden osallisuudessa ja aktivoitumisessa omaan elämään. Halusin tutkia ja selvittää seuraavia asioita:

1. Mikä mahdollistaa asukkaiden osallisuuden ja toimijuuden ja mikä haastaa sitä?
2. Miten ryhmäkodin arki muuttuu uudistuneiden asukaskokousten myötä?
3. Mikä on asukkaan sekä mikä ohjaajan rooli ja vastuu?

Kehittävän työntutkimuksen tulokset muodostuvat lähtötilanteen, prosessin etenemisen, kyselyiden, haastatteluiden sekä prosessin ajan kirjoittamani havaintopäiväkirjan pohjalta. Aineiston keruu perustuu tutkimuskysymyksiin.

3.4 Tutkimuksen näkökulma

Valitessani omaa lähestymistapaani pohdiskelin tutkimukseni tavoitteita ja tarkoituksia, jonka mukaan valitsin kehittävän työntutkimuksen. Siinä korostuu palvelun tuottaminen sekä käytäntöjen analysoimiset ja kehittämiset yhdessä työyhteisön kanssa. Kehittävä työntutkimus johdattelee toimintajärjestelmän elementtien sekä niiden sisäisten ja ulkoisten ristiriitojen etsimiseen, jotka voidaan hyödyntää oppimisen ja muutoksen välineinä. Kehittävä työntutkimus on osallistavaa ja reflektiivistä. Tuloksena voidaan nähdä ikään kuin peili työn ongelmista ja jännitteistä. Se saa työntekijät kokemaan analyysin henkilökohtaisena haasteena ja hyvin omaakohtaisena. (Heikkinen ym. 2007. 60; Engeström 1995, 124.)

Tutkija on osa prosessia ja reflektiivisyys merkitsee sitä, että tutkijat saavat palautetta omista toimistaan ja ratkaisuksistaan. Tutkijan on reflektoitava ja eriteltävä myös omaa työskentelyään. Toimia ja työtä tulee analysoida yhtä kurinalaisesti kuin muutakin aineistoa. (Engeström 1995, 125-126.)

3.5 Aineiston keruu

Tutkimukseni aineisto koostuu havaintopäiväkirjasta, asukaskokousten muistioista, asukkaiden haastattelujen muistiinpanoista sekä työntekijäkyselyistä. Havaintopäiväkirjassani keskityn ryhmäkodin tapahtumiin, jotka ovat suoraan tai välillisesti seurausta kehittämispäivästä ja asukaskokouksista. Kirjoitin päiväkirjaa vapaamuotoisesti tekemällä muistiinpanoja työpäivän kuluessa ja kirjoitin ne rauhallisessa ympäristössä puhtaaksi. Pohdin siinä seuraavia teemoja: ohjaajien toimet asukkaiden toimijuuden, äänenkuuluvuuden ja motivoitumisen edistämiseksi, asukkaiden käyttäytyminen ja aktiivisuus, tuen määrä suhteessa asukkaiden tarpeeseen, asukaskokousten seuraukset, esimiestyön rooli, arjen muutokset sekä onnistumisen ja epäonnistumisen merkit.

Asukaskokouksissa keskityin havainnoimaan asukkaiden keskinäistä vuorovaikutusta, heidän motivaatiotasoaan, aktiivisuuttaan, päätöksentekokykyään sekä sitoutumistaan. Keräsin myös prosessin puolivälistä alkaen palautetta asukaspalaverista kunkin asukaskokouksen päätteeksi hymynaama-asteikolla (Liite 3). Se antoi osviittaa siitä, mihin tulee kiinnittää huomiota kokouksia suunniteltaessa ja toteuttaessa. Käytin sovitusti palautelomakkeita myös tulosten analysoinnissa.

Työntekijöiden kokemukset ja näkemykset olivat kiinnostavia ja olennaisia kehittävän työntutkimukseni tavoitteiden kannalta. Keräsin prosessin lopussa aineiston työntekijöiden näkökulmasta kyselykaavakkeilla, jonka kysymykset olivat avoimia (Liite 1). Testasin lomaketta pyytämällä vastaavanlaisessa paikassa työskentelevää ystävääni vastaamaan kysymyksiin. Ryhmäkodin ohjaajat vastasivat kyselyyn vapaamuotoisesti ja sulkiivat sen minulle osoitettuun kirjekuoreen. Työntekijäkyselyn kysymykset muotoilin avoimiksi, koska omin sanoin ilmaisemisen mahdollisuus tuki paremmin tutkimuskysymysten tavoitetta sekä mahdollisti motivaatioon ja tietämykseen liittyvien seikkojen tutkimista. Avoimet kysymykset myös mahdollistavat tunteiden näkymisen vastauksissa. (Hirsjärvi ym. 2000, 188.)

Prosessin lopuksi haastattelin myös asukkaita vapaamuotoisesti teemarungon avulla pohjaten kysymykset tutkimuskysymyksiini. Kirjasin heidän ajatuksensa ylös (Liite 2). Asukkaiden haastattelussa pyrin selvittämään heidän ajatuksia ja kokemuksia asukaskokouksista, ryhmäkodin arjesta, itsemääräämisoikeudesta, osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä. Asukkaiden haastattelu teemarungon avulla tuntui luontevimmalta aineistonkeruumenetelmältä, koska vuorovaikutus- ja kommunikatiotaidot vaihtelevat asukkaiden kesken. Haastateltavien määrä oli melko pieni ja sen analysoinnissa on käytetty diskurssianalyysia etsimällä eroja ja yhtäläisyyksiä asukkaiden ilmaisuista. Lähtökohtaisesti esitin avoimia kysymyksiä, mutta mikäli asukas ei siihen osannut vastata, esitin suljetun kysymyksen ja sitten pyysin vastaukseen tarkennusta. (Hirsjärvi ym. 2000, 192.)

3.6 Opinnäytetyön tarkoitus

Kun asukas ei käytä omia kykyjään tai hänelle ei tehdä sitä mahdolliseksi, hänellä on vaara joutua hoivan ja huolenpidon passiivisen vastaanottajan rooliin. Tästä voidaan käyttää laitostumisen termiä. Lampinen kuvaa kirjassaan *Omat polut* (2007, 193) laitostumisen olevan aktiivisuuden hälvenemistä jopa loppumiseen saakka sekä tottumista ja totuttautumista siihen, että muut päättävät asioita puolesta. Laitostunut ihminen ottaa vastaan sääntöjä sekä käskyjä kyseenalaistamatta niitä sen enempää. Jos tarpeita ja toiveita ei selvitetä, ne jäävät auttamatta toteutumatta. Pahimmillaan laitostuminen voi johtaa siihen, että ihmiseltä katoaa kyky tunnistaa omia tarpeita ja toiveitaan saati tehdä päätöksiä niiden pohjalta. (Lampinen 2007, 193.) Silloin ihmisestä tulee täysin riippuvainen toisista ihmisistä.

Opinnäytetyön syvimpänä tarkoituksena on ennaltaehkäistä ja vähentää edellä kuvaamaani laitostumisen ilmiötä. Tavoitteena on saada aikaan muutosta ryhmäkodin arjessa siten, että asukkaat tulisivat osallisiksi omissa asioissaan ja aktivoituisivat vaikuttamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti omaan elämään ja arkeen. Työntekijät ja heidän työtapansa ovat ikään kuin asukkaiden toimijuuden välineitä. Heidän tulee aktiivisesti tukea asukkaita toimijaksi omassa elämässään. Ohjaajien on mahdollistettava asukkaiden oman elämän asiantuntijuus niissä puitteissa ja realiteettien sekä kapasiteetin rajoissa, joita kullakin on käytettävissä.

Tarkoitukseni on kartoittaa ja avata toimijuuden tukemista työntekijöiden näkökulmasta. Pyrin todentamaan sekä mahdollisuuksia että uhkia. Tavoitteenani on tuottaa tietoa asukaskokousten uuden käytännön käyttöön ottamisesta sekä kuvata asukkaiden osallistumista ja sen seuraamuksia. Toiminnallani asukaskokouksissa pyrin psykososiaalisen ohjauksen keinoin saada asukkaat motivoitumaan omaan elämään vaikuttaviin asioihin ja olemaan päätöksentekijöinä niissä. Mitä tapahtuu, kun asukkaat aktivoituvat ja alkavat ottaa enemmän osaa ja päättämään omista asioista? Toivon opinnäytetyöni avaavan näkökulmia sekä kuntouttavan työotteen että yhteistyön haasteisiin.

3.7 Asukaskokousten perusajatus

Asukkaiden yhteisökokoukset, eli asukaskokoukset tarkoittavat niitä tilaisuuksia, jossa ryhmäkodin asukkaat kokoontuvat yhteen keskustelemaan ja päättämään yhteisön yhteisistä asioista. Niissä suunnitellaan asuntolan arkea ja päätetään tulevista tapahtumista ja toiminnoista. Niissä voidaan käsitellä mitä tahansa yhteisön toimintaan liittyviä asioita. Se on myös tiedonkulun kanava, joihin sekä ohjaajat että asukkaat voivat tuoda tiedotettavia asioita.

Meidän ryhmäkodin asukaskokouksista sovittiin, että ohjaaja on puheenjohtajan roolissa jakaen puheenvuoroja ja johdatellen keskustelua asukkaiden toivomissa teemoissa. Tarkoitus on, että asukkaat itse vaikuttavat ja päättävät asuntolan arjen muodostumisesta realiteettien ja resurssien suomissa rajoissa. Ohjaajan rooli asukaskokouksissa on aktiivisesti kannustaa asukkaita vaikuttamaan elämäänsä ja arkeen ryhmäkodissa. Ohjaajan tehtävä on johtaa keskustelua siten, että jokaisella on mahdollisuus saada oma ääni kuuluviin sekä tarvittaessa tarjota erilaisia näkökulmia ja vaihtoehtoja elämänsuunnitteluun.

3.8 Toiminta lyhyesti

Asukkaiden yhteisöpalaverit eli asukaskokoukset pyörähtivät käyntiin syyskuussa työyhteisön kehittämispäivän jälkeen. Aluksi toimittiin siten, että vuorossa oleva ohjaaja tai ohjaajat ottavat vastuun asukaskokouksesta. Sillä tavalla ne eivät kuitenkaan käynnistyneet odotetulla tavalla ja sillä tavalla en tutkijana saanut tarpeeksi irti asukaskokousten kulusta. Pyysin saada ottaa ne vastuulleni ja olla jatkossa niissä itse mukana aina maaliskuun alkuun saakka.

Asukaskokouksista sovittiin yhteisesti, että jatkossa niissä suunnitellaan arkea ja toimintaa resurssien ja suhteellisuuden rajoissa siten, että myös toteuttaminen on mahdollista. Lisäksi nostetaan esille erilaisia teemoja, jotka vaikuttavat yhteisösämme niin toimintakyvyn kuin muuten paremman arjen viitekehyksessä. Sovittiin, että edetään asukaskokouksissa asukkaiden toiveiden mukaisissa aiheissa ja sovitaan yhteisesti ensi kerran teema ja puheenaihe.

Jotta asukkaiden toiveet ja tarpeet kuuluvat ja näkyvät, sovittiin jo prosessin alussa, että tehdään jokaisesta kokouksesta muistio, jotka sitten kirjoitetaan puhtaaksi ja jaetaan jokaiselle. Niistä on sitten mahdollista seurata mitä kulloinkin on sovittu. Muistio helpottaa myös tiedonkulkua asukkaiden ja henkilökunnan välillä. Siitä jokainen voi tarkistaa, mistä on puhuttu, mitä on päätetty ja mihin olemme sopineet kiinnitettävän lisääntyvää huomiota arjessamme.

3.9 Eettisyys ja luotettavuus

Kehittävälle työntutkimukselle ominaiseen tapaan myös tämä prosessi on saanut alkunsa työssämme havaitusta tarpeesta tai ongelmasta. Prosessi lähti liikkeelle niistä lähtökohdista ja resursseista, mitä ryhmäkodissamme on. Tämä prosessi on yksi näkökulma aiheeseen, jossa tutkija on yhtä keskeisessä roolissa kuin muut työyhteisön jäsenet. Tämä kirjallinen tuotos pohjautuu kuitenkin tutkijan havaintoihin, taitoihin ja kokemuksiin, jolloin ilmiötä on tarkasteltu tutkijan kokemuksia ja maailmankatsomusta vasten. Tutkimuksessa näyttäytyy subjektiivinen ulottuvuus. Toteutus on pyritty toteuttamaan yhteistyökumppania ja jokaista tutkimukseen osallistuvaa yksilöä kunnioittaen.

Kehittävän työntutkimuksessani on noudatettu tutkimuseettisiä menettelytapoja ja periaatteita. Prosessiin osallistumisessa on jokainen saanut käsittää vapauden, vaikkakin jokaisen työ ja toiminta tutkimuksen lopputulokseen vaikuttavat. Ketään ei ole pakotettu osallistumaan tai vastaamaan, mutta kyselyihin ja haastatteluihin jokainen osallistuja on vastannut. Lähteitä on arvioitu kriittisesti. Samoin olen havainnoinnissani pyrkinyt rehelliseen ja kriittiseen, mutta rakentavaan arviointiin. Prosessin alussa havainnoin liikaa tutkimuksen kannalta epäolennaisia asioita, mutta olen kiinnittänyt analysoidessani huomiota vain tutkimuskysymysten kannalta olennaisiin seikkoihin.

Tutkimusten tulosten pätevyys ja luotettavuus vaihtelevat, vaikka aina lähtökohtaisesti pyritään virheiden välttämiseen. Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa keskeiset käsitteet ovat reliaabelius ja validius. Reliaabeliudella mitataan ei-sattumanvaraisia tuloksia ja validiudella pätevyyttä. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2007, 226) Koska tutkimus perustuu yhden yhteisön toimintaan, tulokset voivat olla osittain sattumanvaraisia. Tutkimuksen riittävä toistaminen voisi tuottaa yleispätevämpiä tuloksia. Mitä pätevyyteen tulee, tutkimus koskee tiettyä yhteisöä ja siihen kuuluvia ihmisiä, jolloin tutkimus on ainutlaatuinen ja reliaabeliuden sekä validiuden arviointi on kyseenalaista.

Tutkimuksen aineiston keruutavat tuntuivat luontevilta tutkimukseeni. Työntekijöihin kyselylomakkeen toimimisen varmistamiseksi testasin sitä ennen varsinaisen kyselyn suorittamista ja sain tuloksia, joista on tehtävissä johtopäätöksiä työntekijöiden kokemuksista, asenteista ja ajattelusta. Asukkaiden haastattelun toteutin teemarungon avulla. Haastatteluissa vaarana oli, että asukkaat eivät joko ymmärrä asiayhteyttä tai vastaavat kuten olettavat ohjaajan odottavan. Pyrin minimoimaan riskin esittämällä avoimia kysymyksiä useasta eri näkökulmasta teeman sisällä. Haastattelut aloittaessani korostin kaikkien vastausten olevan oikeita.

4 PROSESSIN KUVAUS

Prosessi käynnistyi kehittämispäivässä syyskuussa 2011, jolloin pohdittiin työyhteisön kesken työn sisältöä, laatua ja tavoitteita. Asukkaiden elämänlaatu ja nimenomaan Aallon määritelmän (2011, 10) mukaisesti selviytymisen, pärjäämisen ja itsellisyyden tukeminen nousivat päällimmäisiksi asioiksi. ”Olemme töissä asukkaitamme varten” oli kehittämispäivän keskiössä. Keskusteltiin osallisuuden lisäämisestä, motivoinnista, yhteisöllisyydestä, vaikutusmahdollisuuksista, rajoista ja säännöistä sekä yksikön kuntouttavasta näkökulmasta. (Kehittämispäivä 9.9.2011, muistiinpanot.)

Heikkisen esittelemän (2007, 65) ekspansiivisen oppimisen syklin ensimmäinen vaihe on vallitsevan käytännön kyseenalaistaminen. Kehittämispäivän yhteinen keskustelu ja yhteenveto voidaan nähdä prosessin ensimmäisenä syklin vaiheena. Kehittämispäivän muistiinpanot ja havaintopäiväkirja näyttäytyvät yhtenä tulosten analysoinnin pohjana ja peilinä. Käytännön ongelmaksi muodostui asukkaiden passivisuus ja motivaation puute, joka osittain on seurausta liiallisesta tuesta ja puolesta tekemisestä. Huomiota on kiinnitettävä kunkin yksilön toimintakykyyn, jossa korostuu tarpeellisen ja riittävän tuen tarjoaminen. Käytännön prosessi lähti käyntiin motivoitumisen tavoitteesta sen pohjalta, että asukkaille tarjotaan mahdollisuus vaikuttaa, päättää ja olla osallisena. Kuntouttavan työotteen teoreettinen viitekehys nousi motivoimisen ja vaikutusmahdollisuuksien tarjoamisen pääkäsitteeksi. Se antaa toimijuuden tukemiseen ohjaajille eväitä.

Havainnoin ja pohdin jatkuvasti ryhmäkodin toimintoja ja reflektoin niitä opinnäytetyöni tavoitteen ja tarkoituksen viitekehyksessä. Miten me työntekijät teemme työtämme? Miten kommunikoimme asukkaidemme ja toistemme kanssa? Onko vuorovaikutuksessa havaittavissa valtarakenteita? Miten ohjaamme asukkaitamme ja miten toimintamme on perusteltavissa? Millaisia sisäisiä ongelmia työssämme on? Yhtäaikaaisesti havainnoin ja reflektoin myös asukkaiden toimintaa. Miten he toimivat yksilöinä yhteisössä? Millaisia vallanmuotoja ilmenee? Mitkä tekijät niihin vaikuttavat?

4.1 Asukas toimijana ja päämiehenä

Joskus ulkopuolisen silmin on helpompi havaita epäkohtia toimintakäytännöissä. Myös meidän ryhmäkodissa toisen RK-asunnon esimies kyseenalaisti joitakin arkipäivän asioita, jotka herättivät vielä laajemmin ajattelemaan sekä asukkaiden elämänlaatua ja osallisuutta että ohjaajien työskentelyotetta ja -asennetta. Hän oli Tutkimuksessani aktiivisesti mukana ja tukena prosessin alkuvaiheessa.

Kehittämispäivän anti ja toisen yksikön esimiehen kyseenalaistamiset johdattelivat Heikkisen esittelemän (2007, 64-65) ekspansiivisen oppimissyklin toiseen, vallitsevan käytännön analyysi -vaiheeseen. Asukkaiden arjessa näkyi selviä laitostumisen viitteitä niin käytännön kuin teorian tasolla. Oli tavallisia arkipäivän asioita, kuten ruuan valmistus, joka oli jäänyt työntekijöiden vastuulle. Sekä yhteisten tilojen että asuntonsa siivoukseen asukkaat osallistuivat vaihtelevalla menestyksellä. Pyykkinsä osa asukkaista hoiti, mutta joidenkin puolesta henkilökunta huolehti siitä. Asioita päätettiin asukkaiden puolesta jopa siten, etteivät asukkaat itse juuri olleet osallisina päätösten syntymisessä. Ohjaajien rooli näyttäytyi huomattavasti asukkaita aktiivisempaan arjen ja aktiviteettien suunnittelussa ja toteuttamisessa.

Syyskuussa kehittämispäivän lopuksi Rinnekoti-säätiön palveluohjaaja orientoi meitä ohjaajia ”asukkaat oman elämänsä asiantuntijoina” –ajatukseen ja kertoi meille yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta. Se perustuu itsemääräämisoikeuteen ja siihen, että asukas on toimija, päättäjä ja oman elämänsä johtaja niissä toimintakyvyn ja elämänhallinnan rajoissa, mitä hänellä on. Siinä korostuvat yksilön arvot, kiinnostuksen kohteet, tarpeet ja toiveet. Se myös tukee yksilöä aktiivisena lähiyhteisön jäsenenä. (Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu 2011, luentosarja). Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu on siten askel asiakaslähtöisempään palveluun. Högberg ja Uusitalo ovat tehneet opinnäytetyön aiheesta ”Oman näköinen elämä: Yksilökeskeisen elämänsuunnitelman voimaannuttava vaikutus kehitysvammaisen arjessa.” Siinä he tutkivat kokemuksia menetelmän voimaannuttavista vaikutuksista itsemääräämisoikeuden viitekehityksessä työntekijöiden näkökulmasta.

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu vaatii työntekijältä kykyä nähdä yksilö kokonaisuutena sekä edellyttää ihmisarvon kunnioittamista. Palveluohjaaja kävi sovittuun orientoimassa myös asukkaitamme tähän ajatukseen ensimmäisessä asukaskokouksessa kehittämispäivän jälkeen. Hän terävöitti asukkaille heidän oikeutensa olla oman elämän päämies ja herra. Opinnäytetyössäni soveltuu yksilökeskeisen elämänsuunnittelun lähtökohta ja perusta yhteisötasolla.

Heikkisen esittelemä (2007, 65) ekspansiivisen oppimissyklin kolmas vaihe on uuden ratkaisun mallintaminen ja tutkiminen. Työyhteisön kanssa yhteistyössä tulimme siihen tulokseen, että asukaskokousten perusajatus sopisi hyvin ryhmäkodin arjen ja toimintojen suunnitteluun ja siten olisi askel kohti asukkaiden osallistamista. Aikaisemmin asukaskokouksissa ohjaajan rooli oli passiivinen, mutta Järvikosken (2011, 188) mukaan ohjaajan roolina on olla yhteistyökumppanina, innostajana ja mahdollisuuksien avaajana, joka mahdollistaa kuntoutujan aktiivisen roolin elämänsuunnittelussa ja päätöksenteossa. Sovittiin, että jatkossa työvuorossa oleva ohjaaja ottaa kokouksen vastuulle. Hänen tehtävänä on toimia puheenjohtajana, kirjoittaa kokousmuistio puhtaaksi ja jakaa se asukkaille. Samoin ohjaaja tarjoaa vaihtoehtoja, innostaa ja pyrkii mahdollistamaan toiveiden esille tulemisen sekä jatkossa toteuttamisen. Sekä meidän että toisen ryhmäkodin esimies tukivat ajatusta ja myös he osallistuivat ensimmäisiin asukaskokouksiin.

4.2 Asukkaiden arjen suunnittelu

Asiakaslähtöisyys on vastaamista asukkaiden tarpeisiin (Salmi 2006, 66). Aikaisempaa asiakaslähtöisemmän palvelun tuottaminen näkyi ensimmäisenä arjen tasolla. Alettiin suunnitella ryhmäkodin arkea siten, että asukkaat saivat olla vaikuttamassa ja päättämässä. Ensimmäisissä asukaskokouksissa keskityttiin kodin arjen askareisiin. Kodin arki muodostuu erilaisista arjen askareista, kuten pyykinpesusta, ruuanlaitosta ja siivoamisesta. Jokaisen ihmisen on huolehdittava kotinsa siisteydestä ja kukin tekee sen tavallaan. Myös ryhmäkodin asukkaat ovat näin tehneet ja halusivat jatkaa siivouksia tuttuun totuttuun tapaan. Jokaisella on töistä kerran viikossa kotipäivä, jolloin huolehditaan oman asunnon siisteydestä sekä pyykinpesusta. Yhteisten tilojen siivous on suoritettu joka keskiviikko, mutta asuk-

kaat halusivat siirtää siivouspäivän torstaille. Asukkaat olivat halukkaita jatkamaan siivouksia ja erilaisia vastuutehtäviä, kuten nurmikon leikkausta ja lumitöitä tuttuun tapaan.

Keskusteltiin siitä, miten ryhmäkodissamme tällä hetkellä kokkaaminen ja keittiöhommot tapahtuvat. Asukkaat olivat valmiita ottamaan vastuun ruuanlaitosta kukin vuorollaan ohjaajan avustuksella. Laadittiin emäntä- ja isäntävuorot, mikä tarkoittaa sitä, että jokaisella on vuorollaan vastuu päivällisen ja iltapalan valmistuksesta ainakin kerran viikossa ja innokkaimmilla useammin. Asukkaat saivat itse päättää ja sopia, milloin on kunkin vuoro. Vuorolista kirjoitettiin puhtaaksi ja tulostettiin jääkaapin oveen sekä jokaiselle omaan asuntoon tai huoneeseensa vietäväksi.

Aikaisemmin ruoan olivat pääsääntöisesti poikkeamatta ohjaajat valmistaneet. Ohjaajat myös päättivät mitä syödään ja hoitivat raaka-aineiden hankinnan lähikaupasta. Asukkaat olivat halukkaita päättämään, mitä ryhmäkodissa syödään ja emäntä- ja isäntävuorojen puitteissa osallistumaan kaupassakäynteihin. Asukaskokouksen yhdeksi mielekkääksi arjen-suunnittelu teemaksi muodostui ruokalistojen laatiminen. Niitä alettiin laatia kahdeksi viikoksi kerrallaan.

Emäntä- ja isäntävuorot käynnistyivät vaihtelevalla menestyksellä. Toinen otti tehtävän heti vastuulle, mutta toinen tarvitsi motivoitumiseen enemmän tukea. Asukkaiden tarvitessa enemmän tukea motivoitumiseen, raja vallankäytön ja ohjauksen välillä näyttäytyi toisinaan hyvin häilyvänä. Asukkaat ovat alisteisessa ja riippuvaisessa suhteessa työntekijään, jolloin työntekijän haasteena on, ettei käytä asemaansa väärin (Valta ja vallankäyttö [Viitattu 14.4.2012]). Vallan väärinkäyttö voi kulminoitua kiristämiseen tai pakottamiseen. Ohjaajien rooli ja kuntouttava työote korostuivat nimenomaan niissä tilanteissa, joissa asukas ei ollutkaan motivoitunut sovittuun tehtävään tai hänen taitonsa vaativat enemmän ohjausta.

4.3 Kuntouttavaan työotteeseen palaaminen

Ekspansiivisen oppimissyklin kolmanteen vaiheeseen sisältyy uuden ratkaisun mallintaminen ja tutkiminen (Heikkinen 2007, 65). Asukaskokoukset olivat pyörähtäneet käyntiin, mutta peilatessani ja havainnoidessani ryhmäkodin työntekijöiden sekä asukkaiden toimintaa, lopputulos vaikutti, että asukaskokoukset eivät kyseisellä tavalla tuota toivottua tulosta. Asukkailta nousseet toiveet ja intressit eivät saaneet riittävää vastakaikua ja siihen liittyen kuntouttavan työotteen huomioiminen ja tehostaminen eivät lähteneet käyntiin toivotulla tavalla. Työyhteisöllemme järjestettiin työyhteisökokous, jossa palasimme kuntouttavaan työotteeseen tarkemmin.

Työyhteisökokouksessa toisen yksikön esimies pohjusti meitä luennoimalla kuntouttavasta työotteesta ja siitä, mitä se tarkoittaa milläkin toimintakyvyn osa-alueella. Alustuksen jälkeen jakaannuimme ryhmiin pohtimaan miten toimintakyvyn ylläpitäminen tai edistäminen näyttäytyy tai miten sen tulisi näyttäytyä meidän yksikössämme. Lopuksi kokosimme yhteen ryhmäkeskustelumme. Reflektoimme omaa toimintaamme ja pohdimme, mitä hyötyä kuntouttavasta työotteesta on. Asukaskokousten perusajatus ja tavoite olivat uudestaan esillä työyhteisökokouksessa. Pyysin saada asukaskokoukset vastuulleni opinnäytetyöprosessini ajaksi. Se helpottaisi havainnointiani ja asukaskokousten uudistumista.

Kuntouttava työote-työyhteisöpalaverissa nousi esille myös yhteisöllisyyden teema. Vaikka yhteiskuntamme rakentuu yksilökeskeisyyteen, on yhteisössä voima. Ryhmäkodin asukkailla tuntui olevan suhteellisen vähän sosiaalista kanssakäymistä niin sanottujen pakollisen kanssakäymisten lisäksi. Niitä ovat esimerkiksi päivittäiset yhteiset hetket, kuten yhteiset ateriat, asukaskokoukset, työmatkat sekä satunnaiset retket ja reissut. Ajattelin, että asukaskokoukset voisivat lisätä yhteisöllisyyttä, mutta en ajatellut sitä opinnäytetyön tavoitteena.

4.4 ”Uudistuneet asukaskokoukset”

Työyhteisön kanssa keskusteltiin myös asukaskokousten perusajatuksista. Sovittiin, että pyritään aktiivisesti kuuntelemaan asukkaita ja suunnittelemaan työtämme sen pohjalta kuntouttavan työotteen viitekehyyksessä. Palattiin siis asiakaslähtöisemmän palveluntuottamisen alkulähteille. Ohjaajan roolissa tarjosin pallon ”uudesta” asukkaille.

Asukkaiden tietämys ja ymmärtämys asukaskokousten tärkeydestä paitsi helpottaisivat asukaskokousten uudelleen mallintamista, myös motivoisi asukkaita osallistumaan niihin. Siirryttiin Heikkisen ekspansiivisen oppimissyklin neljänteen, uuden mallin käyttöönoton vaiheeseen. (Heikkinen 2007, 65). Asukkaiden kanssa kerrattiin kokousten perusajatuksista ja sitä, että niissä käsiteltävät ja päätettävät asiat vaikuttavat jokaisen asukkaan elämään ja arkeen. Korostin itsemääräämisoikeuden näkökulmaa, mikä näyttäytyy oikeutena määrätä asioista, jotka liittyvät asukkaaseen itseensä (Ahola & Konttinen 2009, 8). Siksi ne ovat heidän näkökulmastaan todella tärkeitä. Sillä halusin osaltaan vastuuttaa asukkaita osallistumaan niihin. Osallistumisen helpottamiseksi sovittiin, että pyrimme pitämään kokoukset viikoittain samaan aikaan maanantaisin, jotta jokainen voi suunnitella omat henkilökohtaiset menonsa sen mukaan. Asukkaat sitoutuivat suunnittelemaan omat henkilökohtaiset menonsa siten, että asukaskokoukseen osallistuminen on mahdollista. Kannustin asukkaita koko prosessin ajan sitoutumaan ja osallistumaan, mutta ketään ei niihin pakotettu.

Asukkaiden kanssa muisteltiin vielä sitä, mitä Rinnekoti-säätiön palveluohjaajan kanssa puhuttiin. Terävöitin sitä, että heidän kiinnostuksen kohteista, motiiveista ja toiveista ollaan kiinnostuneita. Sovittiin, että toimitaan paitsi asukaskokouksissa, myös arjessa heidän lähtökohtia ja tarpeita ajatellen. Tarvittaessa ohjaaja tukee ja tarjoaa erilaisia vaihtoehtoja. Asukkaat halusivat säilyttää edelleen mahdollisuuden kuulumisten vaihtoon asukaskokouksissa.

4.5 Vapaa-ajan toimet ja aktiviteetit

Asukaskokouksien yhdeksi olennaiseksi teemaksi muodostui vapaa-ajan toimintojen ja harrastusten suunnittelu. Harrastuksia asukkaat olivat suunnitelleet ja päättäneet alkaa toteuttaa jo prosessin ”arjen suunnittelu-vaiheessa”. Sovittiin, että palataan niihinkin aina tarpeen mukaan, mutta suunnataan nyt ajatuksia yhteisiin menoihin ja aktiviteetteihin. Asukkaat halusivat keskustella jonkin verran myös omista vapaa-ajan toiminnoista yhteisesti.

Vapaa-ajan toimintoja, eli ryhmäkodin yhteisiä menoja suunniteltiin lähes jokaisessa asukaskokouksessa. Mietittiin alkanutta viikkoa, mitä erityistä viikolla on ja mitä halutaan tehdä. Mietittiin vaihtoehtoja, joita olisi mahdollisuus toteuttaa resurssien puitteissa. Yleensä aktiviteeteista asukkaat pääsivät helposti yhteisymmärrykseen. Joskus suoritettiin äänestys.

Liikunnalliset lajit, kulttuuri ja viihde muodostuivat asukkaita eniten kiinnostaviksi teemoiksi. Jokaisella on omat intressinsä, joten vapaa-aikaa pyrittiin suunnittelemaan siten, että jokaiselle olisi jotakin. Suunnitelmissa pysyminen ja niiden toteuttaminen pelkkien asukaspalaverimuistioiden varassa oli vaarassa. Helpotukseksi laadimme ryhmäkodin seinälle viikko-ohjelman, josta menot ja suunnitelmat näkyivät selvästi sekä asukkaille, että ohjaajille.

Kaikki edellä kuvaamani helpottivat suunnitelmissa pysymistä ja asukaskokouskäytäntö alkoi vakiintua. Heikkisen esittelemän ekspansiivisen oppimissyklin viides vaihe on uuden käytännön vakiinnuttaminen. (Heikkinen 2007, 65) Käytäntö vakiintui ryhmäkodin arkeen ja vaikutti toimivalta.

4.6 Hyvinvointi

Asukkaat osallistuivat asukaskokouksiin toisinaan hyvin innokkaasti ja toisinaan hiukan vastahakoisesti. Engeströmin mukaan kehittäväälle työntutkimukselle ominaista on prosessin kriisiytyminen suurin piirtein puolessa välissä. (Engeström 1995, 129) Ongelmia alkoi ilmetä yleisesti käyttäytymisessä ja suunnitelmia ja toiveita ei enää virinnyt niin paljon kuin aikaisemmin. Niin sanottu uutuuden viehätys

väheni ja pettymyksiä ilmeni puolin ja toisin. Aina ei toimittu, niin kuin oli asukaskokouksissa sovittu, mikä lisäsi asukkaissa merkityksettömyyden kokemusta. Työntekijöillä on valta-asema, joka merkitsee sitä, että asukkaat ovat riippuvaisessa suhteessa työntekijöiden toimintaan ja pyrkimykseen vastata toiveisiin ja tarpeisiin. Ei mahdollistettu pienien ja joskus vähän suurempienkin toiveiden ja suunnitelmien toteutumista. Sitoutumattomuus, resurssit ja motivaation puute näyttivät aiheuttavan ongelmia. Kaikki ohjaajat eivät aina olleet motivoituneita ottamaan asukkaiden tarpeista selvää tai vastaamaan niihin. Pientenkin asioiden toteutumattomuus selkeästi söi luottamusta ja passivoi. Väistämättä tulee eteen tilanteita, ettei ollut tarpeeksi esimerkiksi henkilöstöresursseja toteuttaa päätettyjä asioita, mutta asukkaat odottivat, että niistä sovitaan heidän kanssa. Aina niin ei toimittu. Aktiivisuustaso paitsi asukaskokouksiin myös päätösten tekemiseen väheni selkeästi prosessin tässä vaiheessa.

Kun yhteistyö ei toiminut sovittulla ja toivotulla tavalla, prosessi oli Engeströmin (1995, 129) kuvaamassa kriisissä. Kokonaisvaltainen epävarmuus söi luottamusta ja siten pohjaa sekä perustaa koko kehittämistehtävältä. Tunnelma asukaskokouksissa kiristyi ja yhtäaikaisesti latistui. Luottamuksen takaisin saaminen oli ainoa mahdollisuus asukaskokousten jatkamiselle. Pyrin luomaan uutta uskoa asukkaisiin keskustelemalla asukkaiden kanssa menneistä asukaskokouksista ja niistä syntyneistä ajatuksista.

Ryhmäkodissa asuminen kaikkine hyvine ja huonoine puolineen herättivät yhteisössä keskustelua. Konkreettiset muutokset koettiin toimiviksi ja mukaviksi, mutta aktiviteettien toteuttamiseen asukkaat eivät olleet tyytyväisiä. Halusin osallistaa asukkaita tuleviin asukaskokouksiin ja pyysin heitä pohtimaan, mitä he toivoisivat jatkossa asukaskokouksilta. He halusivat ottaa asukaskokousten aiheiksi hyvään elämään liittyviä teemoja. Tulevien asukaskokousten suunnittelussa lähdettiin liikkeelle tästä lähtökohdasta kodin ja yhteisöasumisen näkökulmasta.

4.7 Hyvät tavat, yhteiset pelisäännöt ja huoneen taulu

Yhteisö rakentuu yksilöistä, jolloin sen toimintaan vaikuttavat jokaisen asukkaan arvot, persoona ja toimintakyky. Keskusteltiin siitä, mitä yhteisöasuminen vaatii. Ensimmäisenä asukkaille tuli mieleen hyvät tavat. Asukkaat kertoivat, että kun kaikki toimivat hyvien tapojen mukaisesti, on kaikilla silloin myös parempi olla. Kokouksen palautteesta käy ilmi, että se oli asukkaiden mielestä koko prosessin tärkein aihe.

Hyvät tavat liittyvät läheisesti pelisääntöihin ja johdattelivat asukkaat keskustelemaan niistä. Ryhmäkodin pelisäännöt liittyvät läheisesti kunkin asukkaan itsemääräämisoikeuteen, koska ne rajoittavat arjessa toimimista esimerkiksi aikatauluihin ja arjen rutiineihin liittyvissä asioissa. Asukkaat toivoivat, että luotaisiin asuntolaan uudet yhteiset pelisäännöt. Aikaisemmat pelisäännöt oli luotu joitakin vuosia sitten ja sen jälkeen oli tapahtunut asukasmuutoksiakin. Uudistimme pelisäännöt asukkaiden lähtökohdista nojautuen asiakaslähtöisyyteen ja siihen, että kaikilla olisi hyvä olla. Päivitimme jo olemassa olevan huoneen taulun uusien pelisääntöjen pohjalta ja laadimme asuntolan yhteisiin tiloihin niistä julisteen. Jokainen halusi laittaa oman allekirjoituksen sekä julisteeseen että tauluun ja siten sitoutua niihin. Asukkaat kokivat, että yhteisillä pelisäännöillä on merkitystä, jotta jokaisen on helppompaa olla. Pelisääntöihin on ollut tarvittaessa helppo palata, kun ne ovat seinällä kaikkien nähtävissä.

4.8 Hyvä elämä

Hyvä elämä on yksi Rinnekodin kolmesta arvosta ja siitä lähtökohdasta on koko opinnäytetyöprosessini saanut alkunsa (Arvot [Viitattu 13.4.2012]). Se on ollut sekä asukaskokousten että opinnäytetyöni perusta ja lähtökohta. Koko ohjaustyön tavoite on asukkaiden hyvän elämän mahdollistaminen ja toivon, että tavoitteen eteen toimimiseksi löydämme lisää keinoja ja toimintamenetelmiä. Toivon, että hyvä elämä saa säilyä työn lähtökohtana ja tavoitteena niin kauan kuin yksikin asukas tässä ryhmäkodissa asuu.

Hyvä elämä- teema on ollut esillä asukaskokouksissa jostakin näkökulmasta prosessin alusta loppuun. Siitä lähtökohdasta on liikkeelle lähdetty ja tähän on tultu. Prosessin loppua kohden hyvän elämän teema on näyttäytynyt erilaisesta näkökulmasta. Alussa keskityttiin enemmän arjen asioihin ja toimintojen suunnitteluun, mutta loppua kohden asukaskokoukset ovat saaneet syvemmän merkityksen. On keskusteltu onnellisuudesta, hyvinvoinnista, hyvästä ystävästä ja hyvästä kodista. Aukkaat määrittivät hyvän kodin olevan sellainen, jossa on rauhallista ja turvallista. Siellä on myös riittävästi tilaa olla ja elää. Hyvässä kodissa on sopivasti työtä ja harrastuksia. Siellä on mahdollisuus saada tukea ja ohjausta aina silloin, kun sitä tarvitsee. Siellä on rajat. Kodissa ilo lisää iloa. Hyvässä kodissa saa tarpeeksi huomiota. Siellä on puhdasta ja siistiä. (Palaverimuistio 27.2.2012 [Viitattu 13.3.2012].)

Aukkaat kertoivat, että onnellisuus syntyy onnistumisen kokemuksista, menestymisestä, selviytymisestä, toisen auttamisesta, mielekkästä vapaa-ajasta, harrastuksista, hyvistä tavoista, huomion saamisesta, pettymyksen kohdatessa oikeanlaisesta tuesta, omistamisesta, liikunnasta ja hyvinvoinnista (Palaverimuistio 30.1.2012 [Viitattu 13.3.2012]). Tähän kiteytyy meidän ohjaajien tehtävä. Hyvä elämä on onnellista elämää.

5 TULOKSET

Prosessi on tuntunut ajoittain hyvin haastavalta. Toivotut tulokset syntyvät hitaasti. Ihmisen tottuessa johonkin tapaan totuttua on usein vaikea muuttaa. Kun näitä totuttuja toimintatapoja aletaan murtaa, paljastuu toimintatavoista ja asenteista useita kerroksia. Kehittävän työntutkimukseni tavoitteena oli saada muutosta asuntolan arjessa asukkaita arkeen osallistaen. Toinen tavoite on ilmentää ja todentaa asukkaiden toimijuuteen vaikuttavia tekijöitä ohjauksen näkökulmasta. Tutkin, mitä yhteisössä tapahtuu, kun vastuuta ja valtaa arjesta pyritään siirtämään aikaisempaa enemmän asukkaille. Mitä toimijuus vaatii ohjaukselta ja ohjaajilta? Mitä asukasyhteisössä prosessin myötä tapahtuu? Millaiseksi asukkaat muutokset kokevat? Tapahtuuko työyhteisössä jotakin? Millainen rooli ja merkitys on organisaattiorakenteilla? Tulokset muodostuvat havaintopäiväkirjani sekä työntekijöille että asukkaille tehtyjen kyselyiden pohjalta.

Prosessi syntyi ja muodostui kuntouttavan työotteen teoreettisessa viitekehyksessä ja siinä korostuu yhteisöllinen näkökulma. Kuntouttavan työotteen tuloksena syntyy valtaistumista, osallisuutta, aktiivisuutta ja siten se tuottaa työn kohteelle elämänlaatua (Myllymäki 18.11.2011, luentomateriaalit). Työntekijöiden tehtävä on mahdollistaa asukkaalle hyvä elämä. Sen edellytyksenä on vaikuttamisen mahdollisuus, toimintakyvyn tukeminen sekä osallisuus.

Pyrin avaamaan tulokset rakentavasti. En avaa toimijuuden tukemisen mahdollistavia ja estäviä tekijöitä kovin yksityiskohtaisesti ja konkreettisesti, mutta niistä selviää, millaiset seikat ryhmäkodissamme ovat vaikuttaneet toimijuuden tukemisessa. Arjen muutokset kuvaan konkreettisesti siltä pohjalta, mitä muutoksia arjessa on tapahtunut, kun asukkaat ovat saaneet vaikuttaa sekä päättää. Kappaleessa 6.2 peilaan asukashaastatteluja työhön ja työntekijäkyselyihin.

5.1 Työntekijät asukkaiden toimijuuden tukijoina

Prosessissa on havaittavissa sekä myötä- että vastoinkäymisiä ohjaajien toiminnassa toimijuuden tukemisen viitekehyksessä. Kehittävän työntutkimuksen toimintajärjestelmän rakennemalli auttaa jäsentämään epämääräisiä ongelmia. Rakennemalli koostuu säännöistä, yhteisöstä, työnjaosta, kohteesta, välineistä ja tekijästä. (Heikkinen ym. 2007, 63.)

Toimijuuden tukeminen vaatii ammattitaitoa ja -tietoa asukkaan kuntoutumisen edistämiseksi. Kun työntekijä omaa ammattitaidon, hänellä on sen myötä menetelmällistä osaamista ja välineitä työn tekemiseen. Työntekijäkyselyiden perusteella on havaittavissa, että työyhteisömme välineet ovat hiukan jumiutuneet paikoilleen kehittämissyryksistä huolimatta. Järvikosken mukaan (2011, 92) kuntouttavan työotteen tarkastelussa fyysisen toimintakyvyn ulottuvuus korostuu, mutta sosiaalinen ja psyykinen ulottuvuus jäävät vähemmälle huomiolle. Myös työntekijöiden kyselytuloksissa puolesta tekemättömyyden ulottuvuus ilmenee jokaisessa vastuksessa, mutta kaiken kaikkiaan fyysinen ulottuvuus korostuu. Psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen näyttäytyy vain yhdessä työntekijäkyselyn vastauksessa. Kaikki työntekijät kuitenkin kokevat kuntouttavan työotteen tärkeäksi.

Ohjauksessa korostuu menetelmällisen osaamisen lisäksi ammattieettiset tiedot ja taidot. Turha koulutustaustojen vertaaminen ja väheksyminen vaikuttavat työilmapiiriin ja siten työn laatuun. Eri koulutuksissa korostuu erilainen tietotaito, mutta se olisi syytä kääntää työyhteisön eduksi ja hyödyksi.

Toimijuuden tukemisessa työyhteisön toimivuudella on havaittavissa valtava merkitys. Kun työn tavoitteet eivät ole selkeät ja yhdenmukaiset jokaisella työyhteisön jäsenellä, se haastaa työtä kaikilla tasoilla. Kun työltä puuttuu tavoitteet, ei suunnitelmallinen työskentely onnistu. Siten se haastaa ohjaajien keskinäisen sekä ohjaajien ja asukkaiden välisen yhteistyön. Ohjaajien johdonmukainen ja yhtenäinen tapa toimia ovat merkittävässä roolissa asukkaiden toimijuuden tukemisessa ja sosiaalisen pääoman lisääntymisessä. Asukkailta kysyttäessä ohjaajien toimintatavoista, eräs heistä vastasi seuraavasti:

”Olis mukava ja hyvä jos ohjaajat vastais aina samalla lailla kaikkiin juttuihin.”

Koko työ perustuu ohjaukseen ja siten ohjaus on merkittävimmissä osassa asukkaiden toimijuuden tukemisessa. Kuntouttavalla työotteella ja positiivisella lähestymistavalla on innostava ja kannustava vaikutus asukkaiden valtaistumisessa ja päätöksenteossa. Kehut ja kannustukset kohottavat asukkaan itsetuntoa ja sitä kautta itseluottamusta ja pitemmällä aikavälillä elämänhallintaa. Asukkaan kokemuksesta onnistumista, motivaatio ja aktiivisuus lisääntyvät. Positiivinen palaute ja onnistumisen kokemukset yhdessä kannustavat asukasta jatkamaan omaa, itsenäistä päätöksentekoa. Negatiivisenkin palautteen voi antaa rakentavasti positiivisessa valossa. Asukkaiden pohtiessa onnellisuutta tuottavia asioita elämässä, kaikki heistä mainitsivat onnistumisen.

”Oikeestaan siitä tulee aina hyvä mieli, kun ohjaaja sanoo mukavasti tai sillain positiivisesti, vaikka aina ei meniskään niin hyvin.” (Asukas)

Asenteella on merkitystä. Kuntouttava työote on toimintatapa, -periaate tai -asenne, joka vaatii toteutuakseen myös kunnioittavaa asennetta paitsi asukkaita myös toisia työntekijöitä kohtaan. Toinen toistensa kunnioitus tuottaa kokemuksen siitä, että toiveet, ajatukset ja tarpeet ovat arvokkaita. (Metsäpelto & Feldt 2009, 130). Asukkailta kysyttäessä mitkä asiat ovat elämässäsi ryhmäkodissa hyvin, yksi asukkaista vastasi seuraavasti:

”Se ku kaikilla on oikeus olla samanlaisia ja niinku arvovia. Eihän kukaan oo sen arvokkaampi, ees ohjaajat.”

Kaikkien kuntouttavaa työtä tekevien ihmisten tulisi sisäistää myös kuntouttavan työotteen asenteellinen ja periaatteellinen näkökulma. Asukkaiden kuuleminen sekä tarpeisiin ja toiveisiin vastaamisen perusta on kunnioittavassa asenteessa. Pieniäkään toiveita, tarpeita ja mielipiteitä ei ole vara laiminlyödä, koska niillä on yhtä suuri merkitys kuin suuremmillakin. Kuntouttava työote ei kuitenkaan ole sitä, että asukkaat tai asukas pakotetaan selviytymään itsenäisesti. (Järvikoski, ym. 2011, 23). Tuen on oltava riittävää, mutta yhtä aikaa tarpeellista niin päätöksenteossa, kommunikoinnissa, arkisissa askareissa kuin koko elämässä.

Asukkaiden motivoitumista omaan elämään vaikeuttaa luottamuksen puute toisaalta suunnitelmien toteutumiseen ja siten myös ohjaukseen. Varsinkin prosessin alkuvaiheilla asukaskokousten perusajatusta ja tavoitetta horjutti se, että sopimukseen ja päätöksiin suhtauduttiin hiukan ylimalkaisesti. Ohjaajien kokiessa asukkaiden tarpeet ja toiveet tärkeiksi, niiden eteen ollaan motivoituneita toimimaan. Epävarmuus suunnitelmissa pysymisestä ja toteuttamisesta puolin ja toisin heikentää yhteistyötä. Luottamuksen murentuessa suunnitelmien toteuttaminen käytännössä vaikeutuu ja tavoitteisiin on mahdoton päästä. Asukkaiden toimijuuden tukeminen vaatii työntekijöiltä ohjauksen, tuen, avun ja neuvon oikeaa kohdentamista. Se taas vaatii tietoisuutta siitä, mitä asukkaat todella tarvitsevat ja mistä he selviytyvät itsenäisesti. Työntekijäkyselyistä ilmenee, että asukkaiden toiveet ja intressit näytetään usein epärealistisina, mutta asukkaiden vaikuttamisen mahdollisuus koetaan tärkeäksi. Työntekijöiden mukaan asukkaiden suunnitelmien toteutumiseen ja tai toteutumattomuuteen vaikuttavat suunnitelmien laatu, työn kiire, työntekijävaje, resurssit, suunnitelmien hinta, ohjaajien tuki, asukkaiden toimintakyky, suunnitelman turvallisuus, terveellisyys, järkevyyt, ohjaajien mielipide ja asukkaiden motivaatio.

Työhyvinvoinnilla on suuri merkitys työn kehittämisen näkökulmasta ja tässä tapauksessa asukkaiden toimijuuden tukemisessa. Kun työntekijä potee väsymystä, työmotivaatio on kadoksissa ja se vaikuttaa olennaisesti työn laatuun. Silloin ei myöskään jaksa reflektoida omaa toimintaansa, jolloin työn kehittäminen käy ylivoimaiseksi. Persoonilla on myös merkitystä. Kaikissa tilanteissa tulee toimia ammatillisuutta noudattaen. Henkilökohtaisten mieltymysten ei pitäisi antaa näkyä tai vaikuttaa sen enempää suunnitelmien toteuttamisessa kuin vuorovaikutussuhteissa.

5.2 Asukasyhteisö toimijuuden tukemisen keskiössä

Ryhmäkodissa pyritään työskentelemään asiakaslähtöisesti ja itsemääräämisoikeutta kunnioittavasti. Asukkaat olivat alusta saakka hyvin aktiivisia suunnittelemaan erilaisia arjen asioita ja toimintaa, mutta käytännön toteutus tuotti haasteita niin työyhteisö kuin asukasyhteisötasolla. Motivoituminen suunnitelmien toteuttamiseen korreloi vahvasti paitsi ohjauksen myös kunkin toimintakyvyn ja toiminnanvaheen kanssa.

Oman toimijuuden tukemisen kannalta on tärkeää, että asukkaita vastuutetaan ja kannustetaan ottamaan osaa erilaisiin asioihin. Siten heidän on mahdollisuus oppia jotakin uutta joko onnistumisen tai epäonnistumisen kautta. Asukkaan onnistuessa hän odottaa kehuja ja epäonnistuessaan tukea.

Uuden oppimiseen liittyy sopimuksissa pysyminen ja niiden mukaan toimiminen. Asukkaiden on vaikea motivoitua aktiiviseksi toimijaksi omassa elämässä, mikäli ohjaus ei suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti siihen ohjaa. Kun asukas tai asukasyhteisö kokee pettymyksen, mennään aikaisemman yhden askeleen edistymisen jälkeen ainakin kaksi askelta taaksepäin.

”Kyllä ohjaajat on suurin piirtein toiminu niinkö ollaan sovittu. Toinen vähä sillai... ei nii oo välittäny. Sitte ku sen huomaa, nii ei muakaa kiinnostanu.” (Asukas)

Pyrin koko prosessin ajan rohkaisemaan asukkaita ilmaisemaan mielipide-eroja. Ohjaajan näkökulmasta helppoina yksilöinä esiintyvät ovat toimijuuden tukemisen viitekehysessä haastavampia kuin määrätietoisemmat yksilöt. Heidän mielipiteet ja ajatukset ovat ihan yhtä tärkeitä kuin voimakkaammin itseään ilmaisevien, mutta niiden selville saaminen oli usein haastavaa. Asukkaiden toiveiden ja intressien selville saamisen haastavuus ilmenee myös työntekijäkyselyistä. Usein päätöksentekoa esimerkiksi aktiviteettien suunnittelemisessa haastoi se, ettei ollut tarpeeksi tietoa tulevaisuuden resursseista. Eräs asukkaista kertoi kokevansa, ettei aina koe äänensä tulleen kuulluksi:

”Joskus on ne yhdet, jotka päättää toisten puolesta. Aina ei saa sanoa kaikkee ku toiset jo on päättämässä. Ohjaajatki joskus päättää ja määrää mitä pitää tehdä ja miten sillain olla.” (Asukas)

Asukkaiden haastatteluvastauksista ilmenee, että asukkaat ovat pääsääntöisesti tyytyväisiä nykyiseen kotiinsa. Kaikki asukkaat pitivät asukaskokouksia mukavina ja kuusi kahdeksasta sen lisäksi tärkeinä. Kaksi kahdeksasta mainitsi haluavansa muuttaa omaan tukiasuntoon, koska siellä on enemmän vapauksia. Asukkailta kysyttäessä, millaisista asioista he kokevat voivansa päättää, asukkaat mainitsivat konkreettisten arjen muutosten lisäksi valtaan ja vastuuseen liittyviä asioita:

”Mukava ku on ite saanu päättää mitä ruokaa on. Emäntä- ja isäntävuorot on kans ollu hyvä. Saa tehäkki ite.”

”Pitäs saaha päättää enemmän omista asioista. Esimerkiks kaikista menoista ja sen semmosista. Ja sit ihan tuommoset, että nukkumaan sais mennä millon haluaa ja tehä mitä haluaa, milloin haluaa.” (Asukas)

Asukkaat ovat kuitenkin aina olleet valmiita keskustelemaan ja ymmärtävät pääsääntöisesti hyvin, mikäli tarpeisiin ja toiveisiin vastaamattomuus on perusteltavissa auttamistyön perusluonteeseen sopivilla, asukkaiden tarpeisiin pohjautuvilla perusteilla. Mikäli toteutumattomuutta ei perustella avoimesti ja rehellisesti, asukas tulee syrjäytetyksi. Se syö itseluottamusta ja siten elämänhallintaa. Silloinkin, kun asukkaiden toiveet ovat epärealistisia, he odottavat kunnioittavaa ja rakentavaa lähestymistapaa ja asennetta työntekijöiltä. Päätöksenteon mahdollistamiseen liittyy olennaisesti vallankäyttö. Palokankaan (2008,47) valta on suhteellista jolloin tilanteet peilautuvat sääntöihin, yhteisöön, työnjakoon, kohteeseen, välineisiin ja tekijöihin. Työntekijän käyttäessä valtaa, se tulee olla perusteltavissa nojaten auttamistyön perusluonteeseen sopivaan, asukkaan tarpeisiin pohjautuvaan asiakaslähtöisyyden määrittelyyn (Salmi 2006, 68). Eräs asukkaista pohtii päättämisen mahdollisuutta suhteessa täytymiseen seuraavasti:

”Oon mä saanu päättää. Joskus ohjaajat sanoo jotaki tavaroista tai jostai semmosista. En yhtään tykkää, että joku määrää ja pakottaa.”

Asukkailta kysyttäessä mikä on ollut prosessissa parasta, neljä kuudesta koki sen, että on saanut olla itse vaikuttamassa yhteisiin asioihin. Viisi kuudesta koki arjen konkreettiset muutokset, kuten keittiövuorot ja ruokalistojen suunnittelun. Neljä kuudesta mainitsi mahdollisuuden jutella yhteisesti asioista. Jokaisen mielestä asukaskokouksiin on ollut vähintään ”ihan jees” osallistua ja jokainen koki tulleen-

sa kuulluksi. Aukkaita harmittavia asioita oli se, ettei aina toimittu niin kuin oli sovittu. Haastatteluista on selkeästi vedettävissä yhteen, että asukkaiden tarpeiden ja mielenkiinnon pohjalta toimiminen ja niihin keskittyminen tuottavat omaan elämään mielekkyyttä ja sisältöä. Siinä koko opinnäytetyöprosessin johtoajatus on.

5.3 Asukkaiden arjen muutokset

Kaikki asukkaat mainitsivat muutoksia kysyttäessä ruokalistat sekä emäntä- ja isäntävuorot. Ne laadittiin jo prosessin alkuvaiheilla, jolloin asukkaat päättivät, mitä tehtäviä vuoroon kuuluu. Asukkaat saivat myös itse vaikuttaa, kuka ottaa vastuun minäkin päivänä. Syntyi selkeä suunnitelma, jonka mukaan alettiin toimia. Kunkin asukkaan sitoutumisessa on ollut havaittavissa selkeitä eroja. Toiselle tehtävän suorittaminen on välttämätön paha, mutta toiselle se on ilo ja kunnia. Tähän voi vaikuttaa henkilökohtaiset kiinnostuksen kohteet, mutta myös ohjaajien asenteet. Joka tapauksessa nyt asukkaat valmistavat ruuan ryhmäkodissa toinen hiukan enemmän apua siinä tarviten.

Käytännön tasolla toinen opinnäytetyön tulos on, että asukkaat ovat motivoituneet vaikuttamaan omaan elämään ja osallistuvat aktiivisesti asukaskokouksiin. Heillä on halu vaikuttaa tulevaisuuden suunnitelmiin ja oman elämän rakentumiseen. Alussa osallistuminen asukaskokouksiin tuntui osan mielestä vastenmieliseltä, mutta prosessin kuluessa myönteisyys on lisääntynyt. Ketään ei ole kokouksiin pakotettu, mutta lähes kaikki ovat ilmaisseet halunsa osallistua omaa elämää koskevien asioiden suunnitteluun.

Puolesta tekemisessä ja päättämisessä on vielä aika paljon parantamisen varaa. Kuntouttava työote ei ole saanut toivottua jalansijaa prosessin myötä. Työntekijäkyselyistä käy ilmi, että suurin osa ohjaajista edelleen perustaa kuntouttava työote –ajattelun asukkaiden fyysiseen suoriutumiseen. Totuttuja ajatusmalleja ja toimintakäytäntöjä on vaikea muuttaa ja muutokset tapahtuvat hitaasti.

Viikkopäiväri asuntolan seinällä on vakiintunut käyttöön. Jos siitä on yhdellekin asukkaalle hyötyä tai iloa, se palvelee tarkoitustaan. Siihen voivat työntekijät ja asukkaat merkitä asioita, joita tulevilla viikoilla tapahtuu. Myös ilmoitustaulun paik-

ka on vakiintunut, josta on nähtävissä mitä tapahtumia pääkaupunkiseudulla on lähitulevaisuudessa tulossa. Niihin pyritään kiinnittämään huomiota myös asukaskokouksissa.

5.4 Yhteisöllisyys

Sosiaalinen pääoma ilmenee muun muassa osallistumisena yhteisiin asioihin, aktiivisena harrastamisena sekä yhteisön keskinäisenä luottamuksena (Hyypä 2011, 16). Pitemmällä aikavälillä asukaskokoukset ja niiden seuraukset lisäävät sosiaalista pääomaa. Lyhyemmälläkin aikavälillä on havaittavissa edistymistä. Yhteisö muodostuu yksilöistä, joilla jokaisella on oma persoona ja omat lähtökohdat. Säännöllisten kokoontumisten myötä erilaisten arjen teemojen äärelle lisää kanssakäymistä ja tutustumista toisiinsa. Tuntemaan oppiminen helpottaa kanssakäymistä ja lisää luottamusta. Havaintopäiväkirjassani olen usein pohtinut prosessin loppua kohden lisääntyneitä asukkaiden keskinäistä kanssakäymistä. Asukkaat ovat itsenäisesti alkaneet aikaisempaa enemmän keskustelemaan keskenään sekä yhteisistä että yksityisistä menoista ja suunnitelmista. Lisäksi asukaskokouksissa he ovat alkaneet entistä enemmän kannustamaan ja rohkaisemaan toinen toistaan mielipiteiden ilmaisuun. Samoin asukkaat ovat alkaneet kiinnittää enemmän huomiota toisten vahvuuksiin. He ovat lisääntyvässä määrin antaneet toisilleen tunnustusta erilaisista taidoista, joita itse kukin omaa.

Prosessin alusta alkaen asukkaita sitoutettiin ottamaan vastuu siitä, että yhteisistä suunnitelmista ja päätöksistä pidetään kiinni. Yhteenkuuluvuuden tunne edesauttaa sitoutumista. Se myös lisää keskinäistä luottamusta. Asukashaastatteluissa yksi kuudesta mainitsee helpommin yhteisymmärrykseen pääsemisen ja kaikkien tasapuolisen kuulemisen olevan parasta, mitä asukaskokouksista on seurannut. Kaksi kuudesta mainitsee sen, että saa jakaa omia ajatuksia ja kuunnella, mitä ajatuksia muilla on kuulumisten tai jonkin muun asian suhteen.

Prosessin alkuvaiheessa asukkaat eivät olleet ollenkaan vakuuttuneita siitä, että heidän äänensä kuuluu ja heitä kuunnellaan. Asukkaat olivat hyvin passiivisia vaikuttamaan, koska he eivät luottaneet siihen, että suunnitelmia on aikomustakaan toteuttaa. Eräs asukas kysyi suoraan, että miksi näitä yhteisiä reissuja ja aktiviteet-

teja suunnitellaan, kun harvoin näitä toteutetaan, mutta loppuhaastatteluihinsa sama asukas palaa ajatukseen ja sanoo:

”...Nyt on ollut paljon mukavampi olla päättämässä ja keskustelemassa, kun toiveita otetaan vastaan ja kerrankin toteutetaan.”

Omaa osuutta asukaskokouksissa ja toimintojen toteuttamisessa asukkaat pohtivat muun muassa seuraavasti:

”...Provosoidun helposti ja saataan sitten haastaa riitaa. Mielellään on kuitenkin aina osallistunu.”

”...No tota, kyllähän mä oon, mut onhan siinä ollu aina joskus jotain käyttäytymisessä. ...Ja ku mua ei kiinnostanu se museo, nii ei sitte huvittanu lähtee.”

Kaksi kuudesta työntekijästä ovat kyselyiden mukaan kokeneet, että puolen vuoden aikana ryhmäkodin asukkaiden yhteisöllisyys on vähentynyt ja yksilöllisyys lisääntynyt. Itse puolestani koen yhteisöllisyyden havaintojeni perusteella lisääntyneen. Se näkyy asukkaiden keskinäisessä kanssakäymisessä. Asukkaat rohkaisevat ja antavat tunnustusta toistensa vahvuuksista entistä enemmän. Toisaalta jonkin verran on alkanut ilmenemään myös riitaa, mutta suhteiden lähentyessä se on ihan tavallista. Asukashaastatteluista käy myös ilmi, että toisista asukkaista on tullut merkityksellisempiä. Kuusi kahdeksasta mainitsee toisten asukkaiden tulleen entistä läheisemmiksi ja tärkeämmiksi. Yksi asukkaista vastaa kysyttäessä muiden asukkaiden merkitystä seuraavasti:

”Mukavaa ku ollaan enemmän yhdessä. Ei tarvi pelätä ketään eikä olla yksin omassa huoneessa. Kaikista on tullu jotenki läheisempiä ja siis tärkeempiä.”

Yhdessä työntekijäkyselyssä on mainittu itsekkyyden lisääntyminen. Se voidaan tavallaan nähdä yhteisöllisyyden vähentymisenä, mutta ilmiö suhteutettuna tapahtumiin, itsekkyyden lisääntyminen voidaan nähdä tuloksena. Se kertoo siitä, että asukkaat ovat alkaneet kiinnittämään enemmän huomiota omaan etuunsa ja toimimaan sen puolesta. Oma tahto vähentää laitostumisen ilmiötä, koska silloin ohjaajien on tarkasteltava ja reflektoitava omaa työtänsä sekä kyettävä perustelemaan toimintansa.

5.5 Toimijuus

Toimiva työyhteisö rakentuu perustehtävän, johtajuuden, ilmapiirin ja resurssien koheesiosta. Kun jokin näistä ei toimi, muutkin alkavat horjua. Kuntouttavan RK-asunnon perustehtävään kuuluu asukkaiden kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista huolehtiminen ja kuntoutumisen tukeminen. Kuntoutuminen, motivoituminen, valinnanmahdollisuudet ja omaan elämään vaikuttaminen lisäävät toimijuutta. Tutkimukseni tuloksena ei voida nähdä valtavaa asukkaiden toimijuuden lisääntymistä, mutta askel sitä kokonaisvaltaisempaa toimijuutta on otettu.

Yksilön tarvitessa toisten ihmisten tukea ja ohjausta hänen itsemääräämisoikeutensa on rajoittunut ja hän tarvitsee toisia ihmisiä elämänhallintansa edistämiseen. Silloin työntekijöillä on mahdollisuus helposti ja ikään kuin vahingossa käyttää valta-asemaansa väärin. Tukea ja ohjausta tarvitsemattoman yksilön itsemääräämisoikeus toteutuu ikään kuin itsestään ja hänellä on täysi valta omaan elämäänsä. Hän on niin sanotusti oman elämänsä herra, päämies ja toimija.

Asukaskokousten eri teemat ovat herättäneet asukkaita ja luulen että myös ohjaajia ajattelemaan asukkaiden elämää enemmän. Sekä vastuu että velvollisuudet lisääntyvät itsenäistymisen ja toimijuuden myötä. Kuntouttava työote lisäisi asukkaan mahdollisuutta kuntoutua siten, että olisi aktiivisemmin oman elämänsä keskiössä. Kuntouttavan työotteen laiminlyöminen ajaa laitostumisen piirteiden lisääntymiseen. Ryhmäkoti on jokaisen ryhmään kuuluvan koti eikä laitos.

6 LOPUKSI

6.1 Pohdinta

Opinnäytetyöprosessi on ollut paitsi haastava myös hyvin antoisa. Kuntouttava työote teoriassa näyttäytyy yksinkertaisena ja selkeänä, mutta käytännön työssä sen kokonaisvaltaisuus helposti hämärtyy. Se on työtapa ja -asenne, joka helposti hukkuu arjen kiireen ja rutinoitumisen keskellä.

Oman roolin löytyminen yhtäaikaisesti työntekijänä ja tutkijana ei aina ryhmäkodin arjen työssä ollut kovin helppo. Asukaskokousten muuttaminen tavoitteellisemmaksi ja asukkaita sekä työyhteisöä palvelevaksi oli työyhteisön yhteinen projekti, vaikka päävastuu niistä olikin opinnäytetyöni opinnäytetyöprosessin ajan minulla. Oli haastavaa toimia siten, että kaikki työkaverit kokisivat olevansa osa kehittämistyötä ja yhtä olennaisessa roolissa asukkaiden hyvän elämän viitekehyksessä. Yhtäaikaisesti työyhteisöön kuulumisen kuitenkin mahdollisti havainnoimisen hyvin laaja-alaisesti, mikä tavallaan vaikeutti prosessin kirjoittamista selkeään muotoon.

Prosessin alkuvaiheilla sain palautetta ”koulun penkiltä töihin tulevista idealisteista, joille työn realiteetit eivät ole vielä avautuneet”. Se latisti hiukan prosessin eteenpäin kuljettamista. Tuli tunne siitä, että puoltamani ajatukset ja ideat eivät saaneet vastakaikua. Koin kuitenkin, että aiheellani on eettinen oikeutus ja se on tärkeää paitsi asukkaidemme elämän, myös meidän työmme kannalta, joten jatkoin kaikesta huolimatta. Jos ei loppuun asti yritä, ei koskaan mitään saavutakaan.

Prosessin kuluessa tuntui monta kertaa, että seinä on vastassa ja minulla ei ole kykyjä ja keinoja kiivetä sen ylitse. Siihen vaikuttivat olennaisesti havaittavissa oleva muutosvastarinta sekä työyhteisön ongelmat. Se aiheutti välillä epävarmuutta ja vaikeutti vuorovaikutusta ja siten yhteistyötä työyhteisön kanssa. Se taas puolestaan johti tiedonkulun vähenemiseen ja siten sitoutumattomuuteen. Oman toiminnan kriittinen reflektio ei aina ole helppoa, mutta olen kuitenkin koko prosessin ajan pyrkinyt siihen ja tehnyt sen, mitä olen kokenut olevan tehtävissä.

Informaationkululla, työntekijöiden hyvinvoinnilla ja resursseilla oli prosessin horjumisessa melko suuri rooli. Toteutuakseen ja onnistuakseen on jokaisen reflektoitava toimintatapoja, asenteita ja vuorovaikutustaan sekä punnittava niitä aina uudelleen ja uudelleen. Työn organisointi ja työntekijöiden koulutus voivat olla turvaamassa kuntouttavan työotteen kehittymistä ja toteutumista. Riittävien henkilöresurssien turvaaminen on myös olennaista kuntouttavan työotteen viitekehyydessä toimimiseen. Jos ei ole riittäviä resursseja, on turha puhua asiakaslähtöisestä työstä.

Prosessin alkupiste voidaan nähdä työntekijöiden kehittämispäivässä, jolloin se on käynnistynyt työntekijöiden ajatusten pohjalta lähtökohtaisesti hypoteettisesta suunnitelmasta, jolla asukkaat saataisiin askel askeleelta motivoitua ensin ryhmäkodin arkeen ja sitten laajemmin omaan elämäänsä. Asukkaiden osallisuus prosessin synnyssä oli siis hyvin vähäinen. Toisaalta ennen prosessin käynnistymistä asukkaat eivät olleet motivoituneet vaikuttamaan oikein mihinkään, jolloin osallistaminen olisi siinä vaiheessa voinut olla hyvin haasteellista tai jopa mahdotonta. Prosessin myötä osallistaminen on lisääntynyt ja siten myös motivoituminen ja aktiivisuus. Ne kuitenkin korreloivat edelleen vahvasti psyykkisen toimintakyvyn ja toiminnanvajeen kanssa. Pienillä asioilla on kuitenkin asukkaan motivoinnissa ja aktivoinnissa valtavan suuri merkitys. Esimerkiksi se, että erinäisiä hiukan turhalkin tuntuja, yksinkertaisia asioita kirjoitettiin puhtaaksi tai kaikkien nähtäville, jo motivoi ja aktivoi asukkaita ajattelemaan. Toiminta syntyy aina ajatuksesta. Mitä henkilökohtaisempi toiminta on, sitä merkityksellisemmältä se tuntuu.

Luottamuksellista kumppanuussuhdetta asukkaan ja ohjaajan välillä ei voi liikaa korostaa. Se on kaiken toimivan yhteistyön keskiössä ja sen voi särkeä hyvin pienillä teoilla. Kun asukas voi luottaa siihen, että ohjaaja aidosti tukee hänen ajatuksiaan tai suunnitelmiaan, hänen luottamuksensa muutenkin lisääntyy. Siten hän kykenee ottamaan enemmän vastuuta omassa elämässään. Luottamuksellisen suhteen syntymiselle tulee antaa tarpeeksi aikaa ja sen eteen on tehtävä työtä. Asenteella on valtava merkitys. Asukkaiden aliarviointi tai kyyninen suhtautuminen heidän kykyihin vievät työltä pohjan ja syövät luottamusta.

Vuorovaikutus on luottamuksellisuuden lisäksi toinen merkittävä asia, joka on saanut uudet mittasuhteet opinnäytetyöni myötä. Koen, ettei vuorovaikutuksen merkitystä voi liikaa korostaa. Tarkoitetaanpa sillä sitten suhteessa esimieheen, toisiin ohjaajiin tai asukkaisiin. Jos ei tiedä mitä itse kukin toiseltamme odotamme, on vaikea vastata tarpeeseen ja toimia toivotulla tavalla. Suhteessa asukkaisiin vuorovaikutuksen vähäisyys helposti suistaa puolesta tekemisen, päättämisen ja ”yli kävelemisen” tielle.

Laitostumisen käsitteeseen on helppo liittää pakko. Kun ihmistä pakotetaan tekemään jotakin, hän jää omien tarpeidensa ja toiveidensa ulkopuolelle, jolloin itsensä toteuttaminen vaarantuu. Työntekijän käyttäessä valta-asemaansa väärin, asukas alistuu ja itseluottamus murenee. Tilanteissa, joissa asukkaan toiminta ja ohjaajan mielipide ovat ristiriidassa, on pyrittävä kunnioittavasti selvittämään tilanne. Näin molemmille jää tilanteesta hyvä mieli, eikä asukkaan itsemääräämisoikeus saa kolausta. Sosiaalialan työntekijöiden on aina muistettava, ettemme ole toisen elämän asiantuntijoita. Aina on se riski olemassa, että asiakas on oikeassa.

6.2 Tutkimuksen jatkaminen ja jatkotutkimuksen aiheet

Tutkimukseni on ollut yhteisötason tutkimus, jossa tulokset muodostuivat työyhteisön toiminnasta ja työstä. Tästä olisi työyhteisössämme hyvä jatkaa yhteisön yksilöiden toimijuuden tukemiseen luomalla asukkaan lähtökohdista hänen kanssaan elämäntavoitteita ja suunnitelmia niiden toteuttamiseksi. Yksilökeskeinen elämän suunnittelu voisi antaa siihen eväitä. Se mahdollistaisi yksilötasolla elämäntahollisuuden lisääntymisen, oikeanlaisen ohjauksen kohdentumisen, tuen ja avun tarjoamisen ja siten hyvän elämän toteutumisen.

Tässä tutkimuksessa toimijuuden tukeminen kuntouttavalla työotteella perustuu asiakaslähtöisyyteen, itsemääräämisoikeuteen, valinnanmahdollisuuksiin ja päätöksentekoon. Mielenkiintoinen näkökulma aiheeseen olisi myös yksilötason tutkimus, jossa tutkimuksenkohteena olisi toimijuuden vaikutukset ja yhteys elämänlaatuun ja elämäntahollisuuteen. Millaisia suoria yhteyksiä ja vaikutuksia toimijuudella on niihin?

Toinen jatkotutkimusaihe syntyy työyhteisön näkökulmasta. Kuntoutus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa. Ilman suunnitelmallisuutta ja tavoitteellisuutta on kyse puuhastelemisesta. Millaiset seikat ja toimenpiteet tukisivat työyhteisöä suunnitelmallisuuteen sekä työskentelemään saman, yhteisen tavoitteen eteen? Millaisilla asioilla on vaikutusta siihen, että työn tavoitteet ja suunnitelmat pysyisivät selkeänä, kohtuullisena ja realistisena arjen rutiinien keskellä?

LÄHTEET

- Ahola, Sanna & Konttinen, Juha–Pekka 2009. Uudistuva vammaispalvelu-laki. Oikeus henkilökohtaiseen apuun vahvistuu. Helsinki: As-sistentti. info sarja nro 6
- Anttila, K., Hirvelä, M., Jaatinen, T., Polviander, M. & Puska, E-L. 2001. Sairaanhoido ja huolenpito. Helsinki:WSOY
- Arki, arvot, elämä ja etiikka. 2009. Eettiset menettelytavat asiakassuhteissa. Helsinki: Talentia (Saatavana: http://www.talentia.isintexas.com/edocs/julkaisut/eettinen_opas/eettinenopas.pdf)
- Arvot. [Viitattu 13.4.2012]. Rinnekoti-säätiö: Tukea elämään. [Verkkosivut]. Saatavana: <http://www.rinnekoti.fi/rinnekoti-saeaeetioe/arvot/>
- Engeström, Y. 1995. Kehittävä työntutkimus: Perusteita, tuloksia ja haasteita. Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus
- Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot: Vammaisten ihmisten arkielämä ja itsemäärääminen. Helsinki: Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3/2008
- Forss, P. & Vatula-Pimiä, M-L. 2007. Sosiaalinen turva ja hyvinvointi. Helsinki: Edita
- Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. 2007. Toiminnasta tietoon: Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Vantaa: Kansanvalistusseura
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi
- Historiaa. [Viitattu 2.1.2012]. Rinnekoti-Säätiö: Tukea Elämään. [Verkkosivut]. Saatavana: <http://www.rinnekoti.fi/rinnekoti-saeaeetioe/historiaa/>
- Hyyppä, M. 2011. Artikkelit Elinvoimaa yhteisöstä. Lehti: Tieteessä tapahtuu. Nro 8/2011
- Högberg, M., Uusitalo, S. 2011. Oman näköinen elämä: Yksilökeskeisen elämänsuunnitelman voimaannuttava vaikutus kehitysvammaisen arjessa. Opinnäytetyö. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulu

- Jyrkämä J. 2007. Toimijuus ja toimintatilanteet: Aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa: Seppänen, M., Karisto, A. ja Kröger, T. Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 195-218
- Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2004. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY
- Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. 2008. Kuntoutus kanssamme: Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus
- Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä & Ihalainen. 2009. Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOY
- Kähäri-Wiik, K. , Niemi, A. & Rantanen, A. 2007. Kuntoutuksella toimintakykyä. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit
- Lampinen, R. 2007. Omat polut! Vammaisesta lapsesta täysivaltaiseksi aikuiseksi. Helsinki: Edita
- Metsäpelto, R-L. & Feldt, T. 2009. Meitä on moneksi: Persoonallisuuden psykologiset piirteet. Jyväskylä: PS-kustannus
- Metteri, A. & Haukka-Wacklin, T. 2008. Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä. Teoksessa: Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. Kuntoutus kanssamme: Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Stakes, 53-69
- Myllymäki, S. 2011. Luennot: Kuntouttava työote. Vantaa
- Narumo, R. 2006. Voiko kuntoutumista ohjata? – ohjaava ote mielenterveystyössä. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto
- Omat muistiinpanot. 9.9.2011. Työyhteisön kehittämispäivä.
- Palokangas, A. 2008. Valta sosiaali- ja terveydenhuollossa: Käsitteen määrittely ja systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Kuopion yliopisto. Terveystieteiden ja talouden laitos, Terveystieteiden tutkimuskeskus. Pro gradu-tutkielma. Julkaisematon
- Paltamaa, J., Karhula, M., Suomela-Markkanen, T. & Autti-Rämö, I. 2011. Hyvän kuntoutuskäytännön perusta: Käytännön ja tutkimustiedon analyysistä suositukseen vaikeavammaisten kuntoutuksen kehittämishankkeessa. Helsinki: Kelan tutkimusosasto
- Puranen, J. & Mäkisalo-Ropponen, M. 2009. Kuntouttava työote on lääkkeetöntä hoitoa. Super 5/09, 59.

- RK-asunnot. [Viitattu 20.1.2012]. Rinnekoti-säätiö: Tukea elämään. [Verkkosivut]. Saatavana: <http://www.rinnekoti.fi/palvelut/rk-asunnot/>
- Rostila, I. 2001. Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmaratkaisun perusteet. Jyväskylä: Sophi, Jyväskylän yliopisto
- Ruishalme, O & Saaristo, L. 2007. Elämä satuttaa - Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi
- Rytkönen, T. Radmer-Jensen, H. & Koskiniemi, M. 2007. Polulta tielle: Kuvia ja muistoja 80-vuotiaan Rinnekodin matkan varrelta. Espoo: Rinnekoti-säätiö
- Salmi, V. 2006. Asumalla kuntoon? Kuntoutuskäsitteen ulottuvuuksia asumispalveluissa. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA. Saatavana: http://www.aspa.fi/files/327/asumalla_kuntoon_verkko.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, Esitteitä 2007:4. Vammaisia tulee kohdella samoin kuin muita ihmisiä. Helsinki.
- Sosiologian peruskurssi. [Viitattu 2.2.2012]. Uta.fi. Avoin yliopisto/Avoimen yliopiston verkko-opinnot. Saatavana: <http://www.uta.fi/avoinyliopisto/arkisto/sosiologia/luku7.html>
- Teittinen, A. 2009. Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Gaudamus
- Toimintakykyä ylläpitävä työote. 28.10.2011. [Verkkajulkaisu]. Vernerinet: Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. [Viitattu 15.1.2012]. Saatavana: <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/ikaantyminen/toimintakyvyn-yllapito/yllapitava-tyoote.html>
- Valta ja vallankäyttö. [Verkkosivut]. Helsinki.fi:Sosiaalityö. [Viitattu 2.2.2012]. Saatavana: <http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/sivut/valta.htm>
- Vehmas, S. 2008. Yksilön vai yhteisön vika? – vammaisuus – käsitteen moraalifilosofista tarkastelua. Teoksessa: Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. 2008. Kuntoutus kanssamme: Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Stakes
- Yhteisöpalaverimuistiot 28.9.2011-26.3.2012. Ryhmäkodin asukkaat ja ohjaajat. Rinnekoti-säätiö
- Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. 2011. Luentosarja. Luennoitsija: Pia Kallio-koski

LIITTEET

Liite 1: Kyselypohja työntekijöille

Liite 2: Asukashaastattelujen teemarunko

Liite 3: Palaute asukaskokouksista – hymynaama-asteikko

Liite 1 Kyselypohja työntekijöille

- 1. Miten kuntouttava työote näkyy työssäsi? Mainitse käytännön esimerkkejä.**
- 2. Kuinka tärkeäksi koet kuntouttavan työotteen? Miksi?**
- 3. Onko käsitys kuntouttavasta työotteesta muuttunut viimeisen puolen vuoden aikana? Jos on, niin mikä siihen on vaikuttanut?**
- 4. Kuinka tärkeäksi koet asukkaiden / asukkaan omat toiveet ja intressit työssäsi? Miten saat niitä selville?**
- 5. Onko asukkaiden arjessa tapahtunut muutoksia viimeisen puolen vuoden aikana? Jos on, niin millaisia?**
- 6. Toteutuvatko asukkaiden toiveet ja suunnitelmat ryhmäkodin arjessa? Miten se näkyy?**
- 7. Millaiset tekijät vaikuttavat asukkaiden suunnitelmien toteutumiseen tai toteutumattomuuteen?**
- 8. Millaisia asioita asukkaat mielestäsi voivat päättää itse?**
- 9. Mitä ”uudistuineista” asukaskokouksista on seurannut? Mitä ajattelet siitä?**
- 10. Mitä vielä haluaisit sanoa kuntouttavasta työotteesta meidän yksikösämme?**

Liite 2 Asukashaastattelujen teemarunko

Asukaskokousten sisällöt

Osallistuminen

Sitoutuneisuus

Arki ja sen muutokset

Äänen kuuluminen

Itsemääräämisoikeus

Yhteisöllisyys

Liite 3 Palaute asukaskokouksista – hymynaama-asteikko

**SAIN JA USKALSIN SANOA
MITÄ HALUSINKIN**

TOSI HYVIN

HYVIN

JOTAKIN

EN MITÄÄN

**ASUKASKOKOUKSEN AIHE /
AIHEET OLIVAT**

TÄRKEÄ

**MELKO TÄR-
KEÄ**

**EI KOVIN
TÄRKEÄ**

EI TÄRKEÄ

MIELI KOKOUKSEN JÄLKEEN

TOSI HYVÄ

HYVÄ

**EI KOVIN
HYVÄ**

**EI OLLENKAAN
HYVÄ**

KIITOS!